

ΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΩΝ

ΥΠΟ

ΙΩΑΝ. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τὸν περασμένο χρόνο, δταν ἐδημοσίευσα τὴν κριτική μου μελέτη· «σχολαστικισμὸς καὶ φιλοσοφικὴ κριτικὴ», ἔδωκα στὸν ἀγαγνώστη μου τὴν ὑπόσχεσι πῶς θὰ τοῦ παρουσίαζα καὶ ἕνα δεύτερο μέρος τῆς κριτικῆς ὅπου θὰ ἔχω γενικώτερα τὸν φιλοσοφικὸν σχολαστικισμὸν ποῦ στὸν τόπο μας παρουσιάζεται ὡς φιλοσοφία.

Ἐπειδὴ τεχνικοὶ λόγοι δὲν μ' ἀφίνουν νὰ παρουσιάσω τὴν κριτικὴν αὐτὴν σὲ ἴδιαιτερο τεῦχος γι' αὐτὸν ἀποφάσισα ἐκεῖνα ποῦ εἶχα νὰ εἰπῶ σχετικὰ μὲ τὸν φιλοσοφικὸν σχολαστικισμὸν στὸν τόπο μας νὰ τὰ εἰπῶ μὲ δυὸ ἀνεξάρτητες μελέτες ποῦ νὰ μποροῦν νὰ δημοσιευθοῦν μονομάς ἢ κάθε μία στὸ «ἀρχεῖον φιλοσοφίας καὶ θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν». Στὴν πρώτη κριτικὴ μελέτη «τὰ φιλοσοφικὰ κείμενα στὰ χέρια τῶν σχολαστικῶν», ποῦ δημοσιεύεται τώρα, προσπαθῶ νὰ δείξω τὴν ἄγονη σχέση τοῦ σχολαστικισμοῦ μὲ τὰ φιλοσοφικὰ κείμενα, στὴν δεύτερη μελέτη «ἡ φιλοσοφία στὰ χέρια τῶν σχολαστικῶν», ποῦ θὰ δημοσιευθῇ ἀργότερα, ἐπιχειρῶ νὰ δείξω τὶ παθαίνει ἡ φιλοσοφία ἀπὸ τέτοια πονηριάτικα χέρια.

ΤΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΣΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΩΝ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

Α' 'Ο σχολαστικιαμδες και δ πνευματινός τυχοδιωκτισμός. — **Β'** Τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου και οἱ ἐρμηνευταί του.— **Γ'** Τὰ κείμενα τοῦ Πλωτίνου και τὸ πνεῦμα των.— **Δ'** Τὰ κείμενα τοῦ Πλωτίνου στὰ χέρια τῶν σχολαστικῶν.

A'.

Θὰ μποροῦσε νὰ μ^ο ἔρωτήσῃ κανεὶς και νὰ μοῦ εἰπῇ: «γιατὶ συνεχίζεις τὴν κριτικὴν αὐτή; μήπως δὲν ἔφανηκε ἀπὸ τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἀγῶνος ποῖος εἶχε δίκαιον και ποῖος ἀδικο; μήπως δὲν ἔβεβαιώθηκαν ὅλοι ὅσοι ζοῦν σὲ κάποια σχέσι μὲ τὸ πνεῦμα και μὲ τὴν ἴστορία τοῦ πνεύματος, ὅτι δ σχολαστικισμὸς και στὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶχεν ἀδικο και ἀδίκησε, και ὅτι ἐκεῖνο ποῦ ἐπεδίωξεν ἥταν νὰ χτυπήσῃ κάτι ποῦ ἔφερνε ζωή, ἥ κάτι ποῦ ἔδινε τὴν ὑπόσχεσι πώς θὰ φέρῃ ζωή στὸν τόπο»; Καὶ πράγματι ἥτανε πολλοὶ ἀπὸ ὅσους ἔδιάβασαν τὴν κριτική μου μελέτη «σχολαστικισμὸς και φιλοσοφικὴ κριτική», οἱ ὅποιοι μοῦ εἶπαν ἥ μοῦ ἔγραψαν «γιατὶ καταπιάνεσαι μὲ τόσον ἀδύνατο ἔχθρο; ἀξίζει τὸν κόπο νὰ βάλῃς τὴν δύναμί σου και νὰ τὴν ξιδέψῃς σὲ τέτοιο σκοπό; 'Ο σχολαστικισμὸς στὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχει πιὰ ζωή' ἥ ἀν ζῆ ἀκόμα ζῆ μὲ ὑπολείματα παλαιᾶς ζωτικότητος.» ³ Αντὶ ὅμως ν^ο ἀπαντήσω θὰ μποροῦσα ν^ο ἀντιστρέψω τὴν ἔρωτησι και νὰ ρωτήσω· εἶναι αὐτὸ σωστό; .εἶναι πράγματι δ σχολαστικισμὸς νεκρός, ἀφοῦ ἔχει ἀκόμα τὴν δύναμι νὰ διώχνῃ ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο (και μ^ο αὐτὸ και ἀπὸ τὸν τόπο) κάθε νέα ζωὴ πούρχεται μὲ πόθο και μὲ δρμή; Καὶ γιατὶ τότε, ἀφοῦ πέθανε δ σχολαστικισμός, γιατὶ κατορθώνει νὰ κρατιέται, (τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾶ τὴν φιλοσοφία, ὅπου μπορῶ νὰ κρίνω) στὴν ἔστια τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου μας, στὴν φιλοσοφικὴ σχολὴ τοῦ πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν, και νὰ ἔφαρμόζῃ τὴν παλειὰ μέθοδο του

καὶ στὶς νέες ψυχὲς ποὺ κατ’ ἀνάγκην πέφτουν στὰ χέρια του; Γιατὶ νὰ μποπῇ νὰ ἐφαρμόζῃ ὁ σχολαστικισμὸς τὴν παληὰ του μέθοδο καὶ στὴν ἴστορία τὴν πνευματικὴ τοῦ τόπου τὴν σημερινὴ καὶ τὴν περασμένη, γιατὶ νάχῃ δικαιώμα, ἔστω καὶ τυπικό, ὁ σχολαστικισμὸς νὸ οὐκλείη ἀπὸ τὴν πνευματικὴ παλαιότητα τοῦ τόπου, ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο, καὶ ἐπιστήμη καὶ ζωή, ἄλλὰ καὶ τὴν προϋπόθεση γιὰ τὴν ἐπιστήμη, νὸ οὐκλείη κάθε νέο πόθο, καὶ μὲντὸ δὲν ἐννοῶ βέβαια οὔτε τὸν συρμό, οὔτε τὴν καύφια ἐπίδειξι, ἄλλὰ τὸν πόθο ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν συνείδησι τὴν ἴστορικὴ καὶ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς φυλῆς καὶ γενικὰ τοῦ τόπου, τὸν πόθο ποὺ εἶναι τὸ προαισθῆμα τῆς ἵκανότητος ποὺ ἔχει ὁ καθένας μέσα του, τὸν πόθο πρὸς τὴν ἴδεα;

Τὸν ἀποκλείσης ἀπὸ τὸ πανεπιστήμιο ἔνα νέον δόποῖος, κατὰ τὴν δμολογία τῶν ἔχοντων γνώμην, φέρνει μαζί του τέτοια ἐφόδια εἶναι ώσαν νὰ σταματήσῃς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ τόπου σου σὲ μιὰ ωρισμένη κατεύθυνσι γιὰ τριάντα χρόνια, διότι μὲ τὴν πνευματικὴν στενότητα καὶ μὲ τὴν φτώχεια πούχει ὁ τόπος καταντάει ἔνας δύο ἄνθρωποι νὸς ἀντιπροσωπεύουν καὶ ἔναν δλόκληρο κλάδο τῆς πνευματικῆς ζωῆς, μιὰν δλόκληρην ἐπιστήμη, ὅπως ὡς τὴν ὥρα οἱ καθηγηταὶ τῆς φιλοσοφίας στὸ πανεπιστήμιο τῶν Ἀθηνῶν κ. κ. Βορέας καὶ Λογοθέτης ἀντιπροσώπευαν στὸν τόπο τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν ἴστορία της. Ἐχει λοιπὸν ἀνυπολόγιστη σημασία τὸ γεγονὸς ὃν ἔνας νέος ἀποκλεισθῆ ὅχι ἀπλῶς γιὰ τὸν ἀποκλειόμενο, (γιατὶ ἐπὶ τέλους τὸ πρόσωπο εἶναι ὅργανο μιᾶς ἰδέας) ἀλλὰ γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ τόπου τὴν πνευματικήν. Καὶ δείχνει ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ καὶ τὴν κατάστασι ποὺ ὑπάρχει μέσα στὴν ψυχὴν ἔκείνων ποὺ ἔχουν ταχθεῖ νὰ προάγουν τὴν ἐπιστήμην εἰς αὐτὸν δὲ ἔνυπάρχει καὶ ἡ ὑποχρέωσις ποὺ ἔχουν νὰ προάγουν ἔκείνους ποὺ ὑπόσχονται ἡ ποὺ δείχνουν ὅτι ἔχουν δημιουργικὴ σχέσι μὲ τὴν ἐπιστήμην. Ὅλες αὐτὲς οἱ σκέψεις δείχνουν ὅτι τὸ ζήτημα αὐτὸν δὲν ἔχει σχέσι μὲ πρόσωπα, δὲν εἶναι τόσο προσωπικό, δο φαίνεται ἵσως στὴν ἀρχή, ἀλλὰ εἶναι κυρίως ζήτημα ἡθικό, εἶναι ζήτημα ζωῆς πνευματικῆς τῆς νέας Ἑλλάδος, ποὺ τόσοι τόσο τὴν ποθοῦν καὶ τὴν ἐπόθησαν καὶ τόσοι τόσο ἐδούλεψαν γιὰ τὴν ἀνάστασί της τὴν πνευματικήν.

"Αν λοιπὸν συνεχίζω τὸν ἀγῶνα αὐτόν, ποῦ ἄρχισα μὲ τὸν σχο-

λαστικισμὸ στὴν φιλοσοφία, τὸ κάνω μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ συμβάλω δσο μπορῶ κι' ἔγὼ στὴν καταπολέμησιν ἐνὸς κακοῦ, μιᾶς ἀσθενειας τῆς πνευματικῆς μας ζωῆς. Τὸ κάνω ἀκολουθώντας τὸν σοφὸ ποῦ λέει δτι «τότε μόνο πρέπει νὰ κάνῃς λόγο γιὰ τὰ σφάλματα τῶν ἀλλων δταν εῖσαι βέβαιος πῶς θὰ προκύψῃ κάποια ὠφέλεια ἀπ' αὐτό.» Εἶναι δὲ κατὰ τὴν γνώμη μου κρῖμα δτι τόσες νέες δυνάμεις, ποὺ σήμερα ἴσχυρίζονται πῶς δὲν ἔχουν καμμιὰ σχέσι μὲ τὸν σχολαστικισμό, ἔχουν διχῆται σὲ ξένα ἐντελῶς ζητήματα, ἔχουν καταπιασθεῖ μὲ ἀσχετά πρὸς τὴν πραγματική μας ζωὴ προβλήματα, ἐνῷ θάπρεπε δλες αὐτὲς οἱ δυνάμεις νὰ δαπανηθοῦν εἰς τὸ νὰ ξεκαθαρισθῇ ἡ ψυχικὴ καὶ πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ τόπου, καὶ τότε νὰ βαλθοῦν τὰ θεμέλια τῆς νέας μας ζωῆς καὶ νέας μας ἐπαφῆς μὲ τὰ περασμένα, καὶ μάλιστα μὲ τὰ κλασικὰ περασμένα.¹⁾ Ἐνῶ σήμερα καὶ ἐκεῖνοι ποὺ δὲν εἶναι δπαδοὶ τοῦ σχολαστικισμοῦ, ἐκεῖνοι ποὺ ἔγαλουχήθηκαν μὲ τὴν ἀντίθεσι πρὸς τὸν σχολαστικισμὸ «οἱ ἀριστεροὶ» παρουσιάζουν τέτοιο τυχοδιωκτισμὸ στὶς πνευματικές των τάσεις ποὺ ἀντὶ νὰ ὠφελήσουν βλάπτουν. Ἐτσι δ σχολαστικισμὸς ἔγένησεν ὡς ἀντίδρασιν τὸν πνευματικὸ τυχοδιωκτισμό, διότι ἀν ὡς τὰ τώρα εἴχαμε ἔνα εἶδος καταπότια πνευματικά, τὰ τοῦ σχολαστικισμοῦ, τώρα εἴχομε τόσο πολλὰ ποὺ τὰ κεφάλια τῶν δύσμοιρων αὐτῶν ἀνθρώπων, ποὺ φέρουν τὸ ὅνομα νέοι Ἑλληνες ἔχουν πάθει τόση σύγχυσι, ὥστε δὲν μποροῦν πιὰ τίποτε νὰ διακρίνουν καὶ καμμιὰ ἀξία ν' ἀναγνωρίσουν. Κάθε νέα συνταγὴ κάθε νέου πνευματικοῦ τυχοδιώκτη τὴν χρησιμοποιοῦν, καὶ ἐτσι βλέπεις ἔνα λαὸ μὲ τὴν πλουσιότερη πνευματικὴν ἰστορία νὰ σέρνεται στὶς ἀγιορές τῶν ξένων, καὶ μάλιστα ἐκεῖ ποὺ πωλοῦνται τὰ εὐτελέστερα προϊόντα τῆς ξένης πνευματικῆς παραγωγῆς, γιὰ ν' ἀγιοράσῃ πνευματικὲς πραγμάτειες. Γιατὶ ἀν εἴχε σχέσιν δ νέος Ἐλλην μὲ τοὺς κλασικοὺς συγγραφεῖς τῶν ξένων λαῶν θάχε ἀπ' αὐτὸν κάποια ὠφέλεια, τὸ νὰ γίνεται δμως δ δουλικὸς φίλος τῶν εὐτελεστέρων πνευματικῶν προϊόντων καὶ δ συγνότερος πελάτης των, αὐτὸ εἶναι ντροπὴ γιὰ τὸν λαὸν αὐτόν. Ἰδὲς τὶς

1) Πῶς δὲ ἐννοῶ τὴν ἐπαφὴν αὐτὴν μὲ τὰ περασμένα τὸ εἶπα ἀλλοῦ πρβλ. ἡ φιλοσ. τῆς παιδείας. Ἀρχ. φιλοσ. κτλ. τεῦχος I. ἔτ. B'.

μεταφράσεις τῶν τελευταίων τοιάντα χρόνων στήν "Ελλάδα καὶ μέτρησε ἀφοῦ περάσης ἀπὸ μιὰ ἀτελεύτητη σειρὰ ἀπὸ φυλλάδες τοῦ συριγίου, θὺ ἴδῃς κάπου κάπου καὶ καμιὰν ἀκρωτηριασμένη μετάφρασι κανενὸς ξένου κλασικοῦ. Τόσην ἀδυναμίαν ἔχει ὁ νέος "Ελλην εἰς τὸ νάχον σχέσεις μὲν κλασικοῖς ὥστε τοὺς ἀκρωτηριάζει ὅταν τοὺς μεταφράσῃ. "Αφίνω ποιά κατὰ μέρος τὸν τόπον κατὰ τὸν δποῖον γίνεται αὐτὸν τὸν ξόγον.

"Αν τοῦτὴν ὡρα ἦταν ὁ σχολαστικισμὸς ἐκεῖνος ποῦ ἐμπόδιζε τὴν φυλὴν ἀναπτύξεη τὴν φαντασία της καὶ τὴν κρίσι της καὶ τὸ φρόνημα της, διότι τὴν ἔδενε σὲ παληοὺς τύπους, τώρα εἶναι ὁ πνευματικὸς τυχοδιωκτισμὸς τῶν «ἀριστερῶν» ποῦ ἀνακόπτει κάθε ἀνάπτυξιν τοῦ ἑαυτοῦ μας ὡς ὁργανισμοῦ πνευματικοῦ, διότι δὲ καὶ ἀν εἶναι ὁ ἑαυτός μας, ἀμα ἔχει τὸ γνῶθι σαύτὸν θὰ προκόψῃ, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ κακοὶ ὅδηγοὶ τοῦ συσκοτίζουν τὴν ὥρασιν, δὲν τὸν ἀφίνουν νὺν ἴδη γύρῳ του. "Οπως ὁ σχολαστικισμὸς μᾶς ἔκλεισε τὰ μάτια καὶ πρὸς τὴν ἀρχαιότητα καὶ πρὸς τὴν σημερινή μας κατάστασι καὶ πρὸς τὸν πνευματικὸ πολιτισμὸ τῶν ἄλλων εὐρωπαίων, ἔτσι καὶ ὁ πνευματικὸς τυχοδιωκτισμός, ποῦ φανερώθηκε τὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια στὸν τόπο μας, μᾶς ἀφήρεσε τὸν χαρακτῆρα μας, τὸ μόνο ποῦ εἶχαμε ἀκόμα, μᾶς ἐπῆρε καὶ τὴν μόνη προϋπόθεσι ζωῆς πούχαμε καὶ ποῦ εἶναι συνάμα καὶ μία ἀπὸ τὶς πρῶτες προϊποθέσεις τοῦ πολιτισμοῦ, τὸν αὐτοπεριορισμὸ στὸν ἑαυτόν μας, στὴν συνείδησί μας.

Διότι γιὰ νὺν δημιουργήσῃς δική σου πνευματικὴ ζωὴ καὶ δικό σου πνευματικὸ χαρακτῆρα πρέπει πρῶτα πρῶτα νὺν μπορῆς νὺν μετρήσῃς τὴν δύναμί σου καὶ ἀφοῦ τὴν μετρήσῃς νὺν κρατιέσαι πάντα μέσα στὸν κύκλο της, καὶ ἀπ' ἐκεῖ νὺν μιօρφώνης καὶ κάθε ἄλλο. "Ἐνῶ ὅταν φρεύγεις ἀπὸ τὸν κύκλον αὐτὸν καὶ τρέχεις βιαστικὰ ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ στὴν ἄλλην ἀπὸ ἐσωτερικὴ κενότητα καὶ κουφότητα, τότε μιμεῖσαι καὶ δὲν δημιουργεῖς. Καὶ εἴτε τὸν ἀρχαῖο μιμεῖσαι εἴτε τὸν ξένο τὸ ζήτημα στὸ βάθος εἶναι τὸ ἴδιο, τὴν στιγμὴ ποῦ μιμεῖσαι καὶ δὲν δημιουργεῖς. Καὶ εἴτε μεγάλος εἴτε μικρὸς εἶναι ἐκεῖνος ποῦ μιμεῖσαι ἐφ' ὅσον μιμεῖσαι, ἐφ' ὅσον καὶ δὲν ἀφομοιώνεις καὶ δὲν καλλιεργεῖς μ' αὐτὸν τὴν φαντασία σου, τὴν κρίσι σου καὶ τὸ φρόνημά σου, τὸ ζήτημα εἶναι πάλι τὸ ἴδιο. Τὶς δυνάμεις ποῦ ἔχεις μέσα σου,

τὴν φαντασία, τὸ λογικό, τὸ συναίσθημα καὶ τὸ πάθος καὶ ὅλη τὴν αἴσθησι ἀν δὲν τὶς Ἰδῆς νὰ σηκώνονται σιγὰ-σιγὰ καὶ ν' ἀρθρώνονται σὲ φωνὲς τότε δὲν κάνεις τίποτε στὴν ζωή σου. Γι' αὐτὸ φυλάξου ἀπὸ τὴν μίμησι γιατὶ αὐτὸ θῶνται τὸ θανάτωμα τῶν δυνάμεών σου. Ἀλλο ἀφομοίωσις καὶ ἄλλο μίμησις, ἄλλο εἶναι νὰ παίρνῃς κάτι ως ὑλικὸ γιὰ τὸν ἑαυτό σου καὶ ἄλλο νὰ τὸ παίρνεις ως ἔτοιμη μορφή. Τὴν μορφὴ τὴν ἔνη ποτὲ δὲν μπορεῖς νὰ τὴν ἀποδεχθῆς, χωρὶς νέκρωμα τῆς δικῆς σου τῆς ζωῆς, τὴν μορφὴ τὴν ἔνη θὰ τὴν κάμῃς κι' αὐτὴ ὑλικὸ γιὰ τὴν δική σου τὴν πνευματική ζωή.

Τὸ κυριώτερον ἀντικείμενο τῶν σπουδῶν καὶ μελετῶν ἐνὸς λαοῦ, καὶ ἐνὸς ἀνθρώπου εἶναι ὁ ἑαυτός του, καὶ ἐφ' ὃσον τοῦτο δὲν γίνεται ὁ λαὸς καὶ ὁ ἀνθρωπός δὲν θάχουν πνευματικὴ ζωή. Πρῶτα θὰ Ἰδῆς τὸν ἑαυτό σου καὶ θὰ βοῇς στὸν ἑαυτό σου τὰ κοιτήρια γιὰ νὰ κοίνης καὶ τοὺς ἄλλους γύρω σου, ἄλλοιως χτίζεις στὴν ἄμμο. Τί ἔκαμε ὁ ἀρχαῖος; "Ο, τι καὶ ἀν ἐπῆρε ἀπὸ τὸν γείτονά του τὸν Ἀνατολίτη, τόκαμε δικό του, τοῦ ρούφηξε τὸ αἷμα, καὶ ἔπειτα δὲν ἐπῆρε ὁ, τι κι' ὁ, τι, ἀλλὰ ὁ, τι τοῦ ταίριαζε. Γιατὶ λοιπὸν σὺ χάσκεις μπροστὰ στὸ ἔνο, καὶ νομίζεις πὼς αὐτὸ θὰ σὲ σώσῃ; Καὶ τὴν στιγμὴ ποῦ δὲν ἔχτισες ἀκόμα σπίτι γιὰ νὰ στεγάσῃς τὸν ἑαυτό σου, γιατὶ σπεύδεις τυχοδιωκτικὰ καὶ ζητᾶς νὰ στεγάσῃς καὶ τοὺς ἔνους; καὶ ἀφοῦ σὺ δὲν ἔχεις πνευματικὴ πατρίδα—γιατὶ ὑπάρχει καὶ πνευματικὴ πατρίδα—τὸν Νεύτωνα τὸν ἐγέννησε μονάχα ἡ Ἀγγλία καὶ τὸν Ἔγελο μονάχα ἡ Γερμανία—πὼς ζητᾶς νὰ γνωρίσῃς κι' ἄλλων τὶς πατρίδες;

B'.

Τὸ νὰ μὴ μπορεῖς νὰ Ἰδῆς ἔνα μεγάλον ἀνθρωπὸ καὶ νὰ μὴν εἶσαι σὲ θέσι νὰ τὸν καταλάβῃς γι' αὐτὸ κανεὶς δὲν ἔχει δικαίωμα νὰ σὲ κατηγορήσῃ. Τὸ νάρχεσαι ὅμως καὶ νὰ βάζῃς τὸν νοῦ τοῦ μεγάλου μέσα στὰ δικά σου μέτρα καὶ νὰ θέλῃς νὰ μετρήσῃς τὰ βήματά του μὲ τὰ δικά σου τὸ ἀχνάρια αὐτὸ εἶναι ἀδίκημα κατὰ τοῦ πνεύματος. Τὸ νὰ μὴν ἔχῃς καμμιὰ σχέσι μὲ τὸ πνεῦμα, ὅπως ὁ φυσικὸς ἀνθρωπός, αὐτὸ σὲ κάνει ἀναμάρτητο, κανένας δὲν μπορεῖ γι' αὐτὸ νὰ σοῦ ζητήσῃ εὐθύνη, τὸ νάχης ὅμως κακὲς καὶ μικρόψυχες σχέσεις μὲ τὸ πνεῦμα καὶ νὰ ἐπιμένῃς νὰ παρασύρῃς κι' ἄλλους, καὶ μάλιστα νέους, σ' αὐτὸν τὸν στραβὸ δρόμο, αὐτὸ σὲ κάνει ἔνοχο.

Πώς θὰ σχετισθῆς μὲν ἔνα μεγάλον ἀνθρώπο, μὲν ἔνα μεγάλο πνεῦμα, ἃς ποῦμε μὲ τὸν Πλωτῖνο ποῦ μᾶς ἐνδιαφέρει, αὐτὸς εἶναι δική σου δουλειά. Μπορεῖ νὰ βρῆς ὅποιο τρόπο θέλεις, ὅποια μέθοδο πηγάζει ἀπὸ τὴν ἐσωτερική σου ζωή, ἀρκεῖ νὰναι γεννητική, τὸ ἀποτέλεσμα ὃμως τῶν σχέσεων σου μὲ τὸ μεγάλο πνεῦμα, αὐτὸς εἶναι ποῦ θὰ σὲ κρίνῃ, ἀπ’ αὐτὸν θὰ κριθῆς.

‘Ο μεγάλος εἶναι κάτι ἐσωτερικὰ ἔνιατο, ἔχει μιὰν ἀκεραιότητα καὶ στὶς ἀντιθέσεις του ἀκόμα, καὶ ζῇ σὲ ἀδιάκοπο ἀγῶνα μὲ τὸν ἑαυτό του καὶ μὲ τὰ γύρω του (ἴστορία καὶ φύση), γιὰ νὰ κερδίσῃ μερικὲς στιγμὲς ἀδικονικῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, γιὰ νὰ σχετισθῇ μὲ τὴν φύσι φιλικὰ (γι’ αὐτὸν ἀγωνίζεται), ἐνῶ ὁ σχολαστικὸς ἐρμηνευτής του τὸν χωρίζει ἀπὸ τὴν φύσι, τὸν κάνει οχολαστικό, τοῦ δίνει κατηγορήματα ἀταίριαστα στὴν ὑπόστασί του. Καὶ ἐνῶ ἔκεινος δὲν χωρίζει ζωὴ καὶ σκέψη, γιατὶ ἔτσι θὰ κομμάτιαζε τὴν ὑπόστασί του καὶ δὲν θὰ ὑπῆρχε, ἐσὺ ποῦ δὲν μπορεῖς νὰ ζήσῃς ὅπως ζητάει τὸ πνεῦμα, δηλαδὴ ἀκέραια καὶ δχι κομματιαστά, τὸν κομματιάζεις τὸν μεγάλο, τὸν θρυμματίζεις καὶ τὴν στιγμὴ ποῦ κρατᾶς στὰ χέρια σου σκελετὸν ἔχεις τὴν γνώμη πώς κρατᾶς τὴν ζωή.

Καὶ ἐνῶ θάταν χίλιες φορὲς καλλίτερα νὰ μείνετε παιδιὰ στὴν ζωὴ σας (πρόκειται πάντα γιὰ τὸν σχολαστικὸν) καὶ νὰ μὴν ζητᾶτε πνευματικὰ δικαιώματα, μὲ τὸ στραβό καὶ βίαιο ὠρίμασμά σας, μὲ τὸ ἀχώνευτο ὄλικὸ ποῦ κρατᾶτε στὴν μνήμη σας ἐμποδίζετε κι’ ἄλλους νὰ ὠριμάσσουν καὶ ἀπὸ παιδιὰ ποῦ εἶναι τοὺς κάνετε χειρότερους, διότι τοὺς στραβώνετε γιὰ πάντα, γεννᾶτε δικοίους μὲ τὸν ἑαυτό σας.

‘Υπάρχουν ίστορικοὶ τοῦ πνεύματος ποῦ δέχονται τὸ φῶς τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου ποῦ ἐρμηνεύουν κατὰ τρόπο τεθλασμένο, τὸ φῶς δηλαδὴ ποῦ ἔρχεται ἀπ’ τὸν μεγάλο καὶ φωτίζει τὸν κόσμο, περνάει ἀπὸ τὴν ψυχὴ τοῦ ἐρμηνευτοῦ, τοῦ ιστορικοῦ τοῦ πνεύματος, καὶ ἔκει παθαίνει θλᾶσι κοὶ ἔπειτα πέφτει σὲ μᾶς τοὺς ἄλλους· τὸ φῶς δὲν ἔρχεται οὐσια ἀπὸ τὴν πηγή, ἀλλὰ κάνει μιὰ τεθλασμένη γραμμή.

‘Υπάρχουν ἄλλοι ιστορικοὶ τοῦ πνεύματος ποῦ μᾶς δίδουν τὸ φῶς τοῦ μεγάλου ἀπ’ εὐθείας· εἶναι αὐτοὶ βέβαια οἱ ἀκριβέστεροι διερμηνεῖς τοῦ μεγάλου ἀνθρώπου. Μέσα σ’ αὐτῶν τὴν ψυχὴ τὸ φῶς, ποῦ ἔρχεται

ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου, δὲν παθαίνει θλᾶσι, ἀλλὰ ἀνάλυσι, ὅπως
ἀναλύεται τὸ φῶς τοῦ ἡλίου μέσα στὸ οὐράνιο τόξο.

Οἱ πρῶτοι εἶναι παραγωγικοί, οἱ δεύτεροι εἶναι μεταδοτικοί καὶ
οἱ πρῶτοι καὶ οἱ δεύτεροι εἶναι πραγματικοὶ ἵστορικοὶ τοῦ πνεύματος,
δέχονται τὸ φῶς τοῦ πνεύματος καὶ τὸ δίνουν στοὺς ἄλλους ποῦ δὲν
μποροῦν ἀπὸ ἀδυναμία νὰ τὸ ἀτενίσουν ἀπ’ εὐθείας, γιατὶ τὰ μάτια
των δὲν εἶναι συνειδητικά σὲ τόσο δυνατὸ φῶς.

Ὑπάρχουν ὅμως καὶ κάποιοι ἄλλοι ποῦ δὲν δέχονται τὸ φῶς τοῦ
πνεύματος οὔτε ἀμεσα οὔτε ἔμμεσα, βλέπουν τὸ πνεῦμα τοῦ μεγάλου
σὰν ἀθροισμα ἀπὸ γνώσεις, κάνουν ἀπὸ τὸν γνωστικὸ ἐνα πεπαιδευ-
μένο, ἢ τὸ πολὺ πολὺ βλέπουν τοῦ μεγάλου τὸ πνεῦμα ὡς κάτι συμβα-
τικὰ ἔντια. Καὶ ὅλο αὐτὸ σοῦ τὸ φέρνουν ὡς ἀπλῆ πληροφορία, μὲ
τὸ συνειδητικό σχῆμα τοῦ λόγου, ἐκεῖνος εἶπε τοῦτο καὶ τοῦτο, ὁ
ἄλλος εἶπε πάλι κάτι ἄλλο. Αὗτοὶ εἶναι, (ἅς μή τους ὀνομάσωμε) οἱ
δικοί μας «ἵστορικοὶ τοῦ πνεύματος», εἶναι οἱ δικοί μας οἱ κριταί,
Αὗτοὶ εἶναι τόσο χωρισμένοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα καὶ ἀπὸ τὴν ζωὴ του
ὅστε εἶναι ἔτοιμοι νὰ σὲ κατηγορήσουν ἀμα φάνει πῶς σχετίζεται μὲ
τὸν πνευματικὸ κόσμο, εἶναι ἔτοιμοι νὰ σοῦ ἀπαγορεύσουν νὰ σκεφθῆς
ἀπλούστατα διότι ἢ σκέψις εἶναι σ' αὐτοὺς ἀπραγματοποίητη. Ἀπο-
τελεῖ γι' αὐτοὺς ἀπόλαυσι νὰ περιμαζεύσουν ἀπλῶς φρασίδια ἢ τὸ πολὺ
πολὺ κέρματα σκέψεων τοῦ μεγάλου, καὶ νὰ τὰ τοποθετοῦν σὲ μιὰ
σειρά, ἐντελῶς ἔξωτερη, θάλεγε κανεὶς χρονική, (καὶ εἰς αὐτὸ εἶναι
πράγματι ἀμίμητοι), ὅπως ὁ παλαιοπώλης βάζει σὲ σωστὴ σειρὰ τὰ
ἀπομεινάρια μιᾶς περασμένης ζωῆς, χωρὶς νῦναι ποτὲ σὲ θέσι νὰ συν-
δέσῃ τὸ ἀπομεινάρια αὐτὰ μὲ τὴν ἄλλη ζωὴ τοῦ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τὴν
δποίαν καὶ ἐπήγασαν, χωρὶς νὰ μπορῇ νὰ συνθέσῃ στὴν κρίσι τού καὶ
στὴν φαντασία του τὸν πνευματικὸν ὀργανισμὸ εἰς τὸν δποίον ἀνήκουν.

Εἶναι φανερὸ πὼς ἀπὸ τὸ τρίτο εἶδος τῶν ἵστορικῶν τοῦ πνεύμα-
τος ἔνας τόπος δὲν μπορεῖ νὰ περιμένῃ τίποτε, διότι ὠφελεῖ κανεὶς τὴν
πνευματικὴ ζωὴ ἐνὸς τόπου καὶ ἐνὸς λαοῦ, ὅταν βάζει μέσα στὴν ζωὴ
αὐτοῦ τοῦ λαοῦ μιὰν ἴδεα, μιὰν ἀρχὴ πνευματικὴ, ὅταν δουλεύει νὰ
φέρῃ τὴν ζωὴ σὲ σχέσι μὲ τὴν ἴδεα. Καὶ ἡ ἴδεα αὐτὴ μπορεῖ νὰ
γίνῃ στοιχεῖο μιօρφωτικὸ πνεύματος καὶ ζωῆς τοῦ πνεύματος, ἀμα
βγαίνει ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἵστορία τοῦ ἴδιου τοῦ λαοῦ. Αὕτο ἀμα

κάνεις βοηθεῖς τὸν τόπο σου γιὰ τὴν πνευματική του προκοπὴ καὶ ἀπαλλάσσεις μερικοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ χάσκουν μπροστὰ στὶς ταχυδακτυλουργίες κάθε ἀγύρτη ὃ δποῖος ἐβγῆκε ἀπὸ τὸν τόπο του — χωρὶς νάχῃ καὶ τὴν ἐλάχιστη σχέσι μὲ τὴν πνευματική του ἴστορία — καὶ γύρισε φέροντας μερικές πραγμάτειες.

Εἶναι δὲ ἀπακαρδιωτικὸν νὰ βλέπῃ κανεὶς ἀπὸ τὴν μιὰ μεριὰ αὐτὸς τοὺς φίλους τῶν ἀρχαίων ποῦ δὲν μποροῦνε νὰ μποῦνε στὴν ζωὴ καὶ στὸ πνεῦμα ἐκείνων τῶν μεγάλων, εἶναι ἀποκαρδιωτικὸν νὰ τοὺς βλέπεις νὰ στουπώνονται τὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν μὲ ἀφθονο ἀδούλευτο ὄλικό, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ νὰ βλέπῃ κανεὶς τοὺς τυχοδιῶκτες τοῦ πνεύματος, τοὺς ἀγῦρτες τῆς πνευματικῆς ζωῆς, νὰ θέλουν νὰ δεῖξουν πῶς εἶναι «προοδευτικοί», «πρωτοπόροι» καὶ ὅ,τι ἄλλο παρόμοιο. Αὗτοὶ εἶναι δὰ τόσοι καὶ τέτοιοι ποῦ κάνουν τὴν ἐντύπωσι ὄχλου. Εἶναι δὲ ὅχλος ποῦ ζητάει «πρόοδο» καὶ «πρωτοπορεία» καὶ αὐτὸς εἶναι δὲ φοβερότερος ἔχθρος κάθε πνευματικοῦ πολιτισμοῦ. Μέσα σ' αὐτὸν τὸ κατάντημα δὲ νέος ποῦ φέρνει μαζί του ἓνα πόθο γιὰ κάτι ἀνώτερο: εἶναι πρωδισμένος νὰ πάθῃ ἀπὸ ἄνοια (καὶ αὐτὸν παθαίνουν ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς νέους ποῦ πέφτουν στὰ χέρια τῶν σχολαστικῶν) ἢ ἀπὸ ἀνισορροπία (καὶ αὐτὸν παθαίνουν ἐκεῖνοι ποῦ ἀκολουθοῦν τοὺς τυχοδιῶκτες τοῦ πνεύματος, ποῦ δὲν εἶναι οὔτε σοφισταί, γιατὶ δὲ σοφιστής, δὲ πραγματικός, ἔχει μιὰ πνευματικὴν εὐγένεια, δὲ πνευματικὸς ἀγύρτης εἶναι κάτι τέλεια ἀνερμάτιστο, χωρὶς ἵδεα, χωρὶς νόμο, χωρὶς σύστημα στὴν σκέψη, ἄλλα καὶ χωρὶς ἥθος, χωρὶς χαρακτῆρα, καὶ αὐτὸν εἶναι τὸ θανάσιμο στὸ πνεῦμα, γιατὶ ποτὲ δὲν ζῇ τὸ πνεῦμα χωριστὰ ἀπὸ τὸ ἥθος).

Ἐκεῖνο δὲ ποῦ δὲν ξέρουν οὔτε οἱ πρῶτοι, οἱ σχολαστικοὶ τοῦ πνεύματος, οὔτε οἱ δεύτεροι, οἱ ἀγῦρτες τοῦ πνεύματος, εἶναι τοῦτο: δτὶ δύο ἀρχὲς μαζὶ διέπουν τὸν πνευματικὸν καὶ ἥθικὸν κόσμο τοῦ ἀνθρώπου: ἡ μιὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς συνεχοῦς προόδου καὶ ἡ ἄλλη εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀναγκαίου περιορισμοῦ αὐτῆς τῆς προόδου: ἐν ἐκυβερνοῦσε τὴν ζωὴ μόνον ἡ πρώτη τότε τίποτε δὲν θάταν στερεὸ καὶ μόνιμο στὴν γῆ καὶ ὅλη ἡ κοινωνικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ θάταν ἓνα παιγνίδι τῶν ἀνέμων καὶ τῶν κυμάτων, ἐν ἐκυβερνοῦσε ἡ ἀν ὑπερτεροῦσε ἀπλῶς ἡ δεύτερη τότε δλα θὰ ἀπολιθώνονταν καὶ θὰ ἔσαπιζαν.

Γι' αὐτὸν οἱ καλλίτεροι καιροὶ μέσα στὴν ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἔκεῖνοι ὅπου οἱ δύο ἀντίθετες αὐτὲς ἀρχὲς ἀποχτοῦν μιὰ Ἰσορροπία.

Γενικὰ σὲ πιάνει θλίψι νὰ βλέπῃς τὴν ζωὴ τὴν πνευματικὴ τοῦ τόπου νὰ συνθλίβεται ἀνάμεσα τῶν δύο αὐτῶν κακοποιῶν, γιατὶ κακὸ κάνουν καὶ οἱ πρῶτοι ποῦ δὲν μποροῦν νὰ πάρουν τῶν ἀρχαίων τὴν σκέψι ἀκέραια καὶ ἀχώριστη ἀπὸ τὴν ζωὴ των, καὶ οἱ δεύτεροι κάνουν κακό, καὶ θεως μεγαλύτερο, ποῦ μπάζουν δ, τι κι' ὅ, τι στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ μπάζουν κι' αὐτὸ χωρὶς ἐνθουσιασμό, χωρὶς πίστι, ἀλλὰ ἀπλῶς ἀπὸ κάποια κούφια ἐπίδειξι, ἀπὸ κάποια σπουδαιοφράνεια. Γιατὶ τὸ νὺ μπάσης κάτι στὸν τόπο σου, μὲ πραγματικὸν ἐνθουσιασμό, καὶ ἀλλὰ ἀκόμα τὸ παρεξηγήσης, ἔχει μιὰ σημασία. Μὰ τὸ νὺ φέροντος κάτι ἀπλῶς γιὰ τῆς στιγμῆς τὴν ἐπίδειξι, αὐτὸ εἶναι ἄπρεπο. Γιὰ νὰ φέροντος τοῦ ἀρχαίου τὸ πνεῦμα μέσα στῆς ζωῆς σου τὸν κύκλο καὶ ν' ἀρχίσης ζωντανὴ σχέσι μαζί του, εἶναι ἀνάγκη νάχης κάποια ἐφόδια ἀπὸ τὴν φύσι καὶ ἀπὸ τὴν ἴστορία ἀπὸ τὴν φύσι πρέπει νὰ φέροντος μαζί σου ἕνα ἀκόρεστο πόθο καὶ ἕνα ἀχαλίνωτο πάθος γιὰ μιօρφὴ καὶ γιὰ πνεῦμα, καὶ ἀπὸ τὴν ἴστορία πρέπει νὰ φέροντος μαζί σου μερικὰ κριτήρια γιὰ νὰ κρίνῃς τὶ σοῦ χρειάζεται, τὶ σοῦ πρέπει νὰ πάρῃς ἀπὸ τὸν ἀρχαῖο καὶ τὴν ζωὴ σου, γιατὶ εἶναι πολλὰ—πάρα πολλὰ—ποῦ δὲν μᾶς πρέπει νὰ τὰ πάρωμε.

Τὰ ὡδια ἐφόδια πρέπει νάχης γιὰ νὰ πάρῃς κάτι ἀπὸ τὸν ἔνο δηλαδὴ νάρθης σὲ γόνιμη πνευματικὴ σχέσι καὶ μὲ τὸν ἔνο, ἀλλοιῶς εἴτε στὸν ἀρχαῖο εἴτε στὸν ἔνο πᾶς γιὰ νὰ ζητήσῃς πνευματικὴ βοήθεια θὰ γυρίσῃς πίσω μὲ τὰ χέρια ἀδειανά. Ἐκεῖνο ποὺ θὰ πάρῃς θάναι μερικὲς πληροφορίες ἢ καὶ μερικὰ βιβλία, μὰ δὲν θὰ πάρῃς τὸ πνεῦμα, τὸ ἕνα πνεῦμα ποῦ κρατάει τὰ πολλὰ βιβλία καὶ ποῦ τὰ γέννησε καὶ τάθμεψε, αὐτὸ εἶναι σὲ σένα ἀδόρατο, γιατὶ ἐσὺ βλέπεις τὴν πληροφορία τὴν ἴστορική, τὸ ἔξωτερικὸ γεγονός, βλέπεις τὸ πολύπολύ, εἴτε στὸν ἀρχαῖο πᾶς εἴτε στὸν ἔνο, ἀν εἰσαι σχολαστικός, κάτι κοινὰ ἡθικολογικό, ἀν εἰσαι τυχοδιώκτης τοῦ πνεύματος βλέπεις καὶ κάποια γωριστὰ ἀπὸ τὴν ψυχὴ σου λογικὰ ἐπιχειρήματα καὶ τὰ κυλᾶς ἀπ' ἑδῶ καὶ ἀπ' ἔκεī, τὰ βάζεις σὲ κάποια σειρά, ὡς ποῦ νὰ συγματίσῃς μιὰ «ἐπιστημονικὴ πραγματεία». Καὶ εἴτε σχολαστικὸς εἰσαι, εἴτε ἀγύρτης τοῦ πνεύματος δλα στὸ βάθος εἶναι γιὰ σένα ζητήματα

εξωτερικῆς μνήμης. Ἡ φαντασία, ή αἰσθησις, τὸ πάθος, καὶ ή δύναμις νὰ ζωντανεύῃς μιὰ περασμένη πνευματικὴ μορφή, (ή εξωτερική μνήμη), νὰ τὴν ξαναφέρῃς στὴν ζωὴ ἔτσι ώστε νὰ κινάει μέπα της τὸ αἷμα καὶ νὰ σκιρτάῃ ἡ ζωὴ, ὅλα αὐτὰ ὅχλυμόνον δὲν τάχεις, ἀλλὰ καὶ ἀν αἰσθανθῆς πῶς τάχει κάποιος ἄλλος, ἀν εἶσαι σχολαστικὸς (καὶ τώρα πρόκειται πιὰ μόνον γιὰ τὸν σχολαστικισμὸ) φοβᾶσαι νὰ τὸν πλησιάσῃς, γιατὶ νομίζεις πὼς μέσα του ἐβρυχολάκιασαν τὰ μεγάλα πνεύματα, ἐνῷ σὺ τὰ θέλεις βουνβά καὶ ἀφιωνα μέσα στοὺς κλειστοὺς τάφους των. Καὶ κάτι ἄλλο ἀκόμα ἀν βγῆ κανένας μπροστά σου ποὺ νάχη κάποια ἰσχυρὰ ἔνστικτα γιὰ τὰ πράγματα τοῦ πνεύματος, καὶ δὲν εἶναι ἀκόμα τόσο πειθαρχημένος ὅσο θάπρεπε, ὅσο θὰ τὸν διδάξῃ ἡ ζωὴ πῶς πρέπει νάναι, καὶ αὐτὸν ἀκόμα, τὸν κάπως τίθιασσο, τὸν φοβᾶσαι, γιατὶ φέρνει ἀναστάτωσι στὰ ἥσυχα λημέρια σου, ἔρχεται καὶ πετάει πέτρες μέσα στὸ τέλμα ὅπου σοῦ ἀρέσει νὰ καθρεφτίζεσαι— γιὰ νὰ βλέπεις τὸν ἑαυτό σου καὶ νὰ μπορεῖς νὰ στέκεις στὴν ζωὴ— γιατὶ ἄλλοιῶς δὲν μπορεῖς νὰ ἴδῃς τὸν ἑαυτόν σου, χωρὶς καθρέφτη, εξωτερικὸ δογανό, δὲν μπορεῖς νὰ αὐτοθεωρηθῆς. Καὶ δπως μιὰ ἀσχημη γυναικα ποὺ εἶναι συνηθισμένη νὰ βλέπῃ πάντα στὸν καθρέφτη μὲ τὸ συχνὸ αὐτὸ καθρέφτισμα ἔχει τὴν ἀσχημιά της, ἔτσι καὶ σὺ ἔχεις τὴν ἀσχημιά σου τὴν πνευματικὴ καθρεφτιζόμενος μέσα στὸ τέλμα καὶ αὐτὸ εἶναι φοβερότερο, γιατὶ τὸ σχῆμα καὶ ἡ μορφὴ εἶναι στὸ πνεῦμα πόλυτιμότερο καὶ ἀκριβώτερον ἀγαθὸ ἀπὸ τὴν σωματικὴν ωμορφιά. Ἡ σύγχυσις δὲ ποὺ παθαίνεις ὅταν ὁ ταραχοποιὸς ἔρχεται καὶ σοῦ δίχνει πέτρες μέσα στὸν ἀγαπημένο σου τελματικὸ καθρέφτη, εἶναι τόση, ὥστε παραφέρεσαι καὶ ζητᾶς μὲ πάντα τρόπο νὰ βρῇς κάθιε μέσο γιὰ νὰ κάμῃς οὐδέτερο τὸν ταραχοποιό. Ἡ μοῖρα σου δικαίως εἶναι σκληρή, γιατὶ στὴν πνευματικὴ ζωὴ δὲν ὑπάρχει βία. Θὰ τὸν διώξῃς τὸν ταραχοποιὸν ἀπὸ κοντά σου, θὰ τὸν ἀπομακρύνῃς λίσως τοπικά, μὰ ψυχικὰ καὶ πνευματικὰ θὰ τὸν ἔχεις πάντα κοντά σου, θὰ σοῦ γίνῃ ἐφιάλτης, θὰ σοῦ δίχνῃ κάθιε στιγμὴ πέτρες στὸν τελματικὸ σου καθρέφτη, ὡς ποὺ στὸ τέλος θὰ χάσῃς ὅλότελα καὶ τὴν εξωτερικὴ τάξι τῶν γεγονότων ποὺ ἔχεις στὴν μνήμη σου. Καὶ ἐνῷ γιὰ νὰ κοίνῃς τὴν πνευματικὴ ἐργασία ἐνὸς ἄλλου, πρέπει νάχης ἀνοιχτὸ πνευματικὸν δρᾶζοντα, πρέπει νάσαι βαθιὰ σχετισμένος μὲ τὸ

πνεῦμα, ἐσὺ οὔτε τὸ ἀρχαῖο οὔτε τὸ νέο πνεῦμα γνωρίζεις. Καὶ τὸ ἔρωτημα εἶναι φυσικὸ καὶ γι' αὐτὸ τὸ θέτω· τί ζητᾶτε ἐσεῖς οἱ σχολαστικοὶ μέσα στὸν χῶρο τοῦ πνεύματος; δὲν ζῆ κανεὶς ἐδῶ μέσα ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ πάρῃ ἐκεῖνο ποῦ πλούσια τοῦ προσφέρει δὲν νοητὸς κόσμος, δὲν ζῆ ἐδῶ μέσα ἐκεῖνος ποῦ σταματᾷει ἀπλῶς στὴν λέξι καὶ ποῦ οὔτε αὐτῆς τὴν ὠραιότητα δὲν αἰσθάνεται. Τί θέλετε ἐδῶ μέσα ἀφοῦ τίποτε δὲν δίνετε στὴν ζωὴ γιὰ νὰ τὴν κάμετε ὠραιότερη καὶ πλουσιώτερη, νὰ βγάλτε τοὺς δυστυχεῖς νέους, ποὺ σᾶς ἐμπιστεύονται ψυχὴ καὶ πνεῦμα, ἀπὸ τὴν πνευματικὴ κακομοιριά, ἐφ' ὅσου τὴν φέρονται μαζί τους ὡς κληρονομία κακοῦ πνευματικοῦ περιβάλλοντος ἢ νὰ τοὺς βγάλτε ἀπὸ τὴν φυσικὴ κατάστασι — ἐφ' ὅσον πράγματι εὑρίσκονται σὲ τέτοια κατάστασι, καὶ τέτοιοι νέοι ἔρχονται πολλοὶ σὲ σᾶς καὶ ζητοῦν ἀπὸ σᾶς κάτι ποῦ λέτε πῶς μπορεῖτε νὰ τὸ δόστε ἐνῶ τίποτε ἀπ' αὐτὸ δὲν κατέχετε, γιατὶ ποτέ σας δὲν ἐπραγματοποιήσατε μέσα στὴν ψυχὴ σας καὶ στὸν νοῦ σας ἕνα πνευματικὸ γεγονός, μιὰ πνευματικὴ ἀρχή.

Ἄλλὰ δύτε πάλι, μπορεῖτε νὰ μπῆτε στὴν ψυχὴ αὐτῶν τῶν νέων, καὶ νὰ ίδητε πὼς τὴν δέρνει ἢ ἀμφιβολία, καὶ ἢ πνευματικὴ ἀπελπισία, γιατὶ δὲν ἔχετε οἱ ἴδιοι καμμιὰ ἀμφιβολία οὔτε πνευματική, οὔτε ἡθική, οὔτε καλλιτεχνική: Κρατᾶτε στὰ χέρια σας τὸ ἀρχαῖα κείμενα ποῦ εἶναι γεμάτα φωτιὰ καὶ δὲν μπορεῖτε νὰ μεταδόστε μιὰ μικρὴ σπίθα στὴν ψυχὴ τῶν νέων. Γιατὶ ὅση φωτιὰ καὶ ἀν ἔχῃ τὸ κείμενο μέσα του, τότε μόνο μπορεῖς νὰ τὴν μεταδώσῃς ἀμα ἔχεις καὶ σὺ μέσα σου φωτιά. Τὰ κείμενα ποῦ κρατεῖτε στὰ χέρια σας καὶ στὴν μνήμη σας, δὲν τάχετε στὴν ψυχὴ σας, δὲν τὰ κατέχετε, διότι τότε μόνον κατέχεις τὸ κείμενο ἀμα μπορεῖς νὰ τοῦ ἀπορροφήσῃς τὸ πνεῦμα του καὶ τὴν ὕλη του, καὶ γιὰ νὰ εἰπῶ τὸ πρᾶγμα σωστότερα, τὸ κείμενο τὸ κατέχεις ἀμα μπορεῖς νὰ τὸ ξαναπλάσῃς καὶ ἀπὸ κείμενο ποῦ εἶναι νὰ τὸ κάμης ὑποκείμενο, ούσια τοῦ ἔσαυτοῦ σου, χωρὶς νὰ φοβᾶσαι μήπως τὸ ἀλλάξεις, γιατὶ τὸ πνεῦμα του εἶναι ἀνεξάντλητο καὶ ὅσο καὶ ἀν πάρης, ποτὲ δὲν θὰ στερέψῃ καὶ ὅσο καὶ ἀν, δουλεύοντας μέσα του, τὸ ἀλλάξης ποτὲ δὲν θὰ βγῆς ἀπὸ τὸν κύκλο του. Μὲ τὰ κείμενα πρέπει νὰ μπορῇς νὰ κάνῃς ἐκεῖνο ποῦ ἔκανε δ. Goethe μὲ τὰ ἔργα τῆς εἰκαστικῆς τέχνης· ὅταν τάβλεπε, λέγει δὲν ἔστα-

ματοῦσεν ἢ ματιά του μονάχα σ' αὐτά, ἀλλὰ ἔχοντας δὲ ἀφορμή αὐτά
ἐπορχυροῦσε στὸ ποίημα καὶ μὲν αὐτὸ συνέδεε τὰ ἔργα αὐτὰ τῆς εἰκα-
στικῆς τέχνης μὲν δὲ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ποῦ τὰ γέννησε. "Οπος ὁ
ἱστορικὸς τῆς τέχνης ἔχει δὲ ἔργον του νὰ ἀναστήσῃ ἀπὸ τὸ μνημεῖο
πουζεὶ μπροστά τοι" τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ποῦ τὸ γέννησε, ἔτσι καὶ ὁ
ἱστορικὸς τοῦ πνεύματος ν' ἀναστήσῃ ἀπὸ τὰ κείμενα τὸ πνεῦμα, τὸν
χαρακτῆρα, τὸ υφος, ἀλλὰ καὶ περισσότερο τὸ ἥθος τοῦ πνεύματος.

Γ'.

"Ἄ; πάρωμε δύως τὰ κείμενα στὰ χέρια γιὰ νὰ ἴδοῦμε λόγο πρὸς
λόγο πῶς τὰ κατέχετε καὶ ποία σχέσιν ἔχετε μὲ τὸ πνεῦμα ποῦ κρύβουν
μέσα τους. Καὶ ἀπ' αὐτὸ θὰ φανῇ ἂν ἔχετε δικαίωμα νὰ κοβόσασθε ἔτσι
δὰ γιὰ τὰ κείμενα, δπως δείχνετε στὴν ἀπορριπτικὴ ἔκθεσι. Γιατὶ τὸ
δικαίωμα γιὰ κάθε πρᾶγμα, καὶ αὐτὸ εἶναι κατηγόρημα τῆς φιλοσοφικῆς
ἡθικῆς, τόχει ὁ καθένας μόνον ἀπὸ τὴν χρῆσι καὶ τὴν καλλιέργεια ποῦ
τοῦ κάνει· δὲν ἔχεις δικαίωμα ἐπὶ τῆς γῆς ποῦ πατᾶς ἂν δὲν τὴν δου-
λεύῃς, καὶ δὲν ἔχεις δικαίωμα ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἴστορίας τῶν πα-
τέρων σου ἂν δὲν τὴν καλλιέργης δπως τὸ ζητεῖ ή ζωὴ τῆς φυλῆς σου·
δπως δὲν ἔχεις καὶ κανένα ἡθικὸ δικαίωμα ἐπάνω στὸ σῶμα σου τὴν
στιγμὴ ποῦ τὸ ἀφίγεις θεληματικῶς καὶ σαπίζει. Εἶναι δὲ φυσικὸν ὅτι
τὴν στιγμὴ ποῦ θὰ φανῇ ὅτι δὲν ἔχεις δικαίωμα ἐπάνω στὴν πνευματικὴ
ἴστορία τῶν πατέρων σου, ἂν δὲν τὴν δουλεύεις καὶ δὲν τὴν ἔρμη-
νεύεις δπως ζητάει τὸ πνεῦμα, εἶναι φυσικὸν ὅτι δὲν θάχῃς δικαίωμα
καὶ ἐπάνω στὶς ψυχὲς τῶν νέων ποῦ ζητοῦν νὰ μορφωθοῦν, τὴν στιγμὴ
ποῦ δὲν θὰ μπορῇς νὰ τοὺς φέρῃς σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ πνεῦμα ποῦ κρύ-
βουν μέσα τους τὰ ἔργα καὶ τὰ μνημεῖα τῶν προγόνων σου.

"Ἄς ἴδοῦμε λοιπὸν τὰ κείμενα καὶ τὸ πνεῦμα των γιὰ νὰ ἴδοῦμε
ὅστερα καὶ τὴν σχέσι σας πρὸς αὐτά, ἡ δὲ σχέσις αὐτὴ θὰ φανῇ κα-
θαρὰ ἀπὸ τὴν κρίσι ποῦ ἐκάνατε. Στὸ πρῶτο μέρος τῆς κριτικῆς μου
μελέτης ἔδειξα πόσο ἀσχετα εἶναι τὰ «πνεύματά» σας μὲ τὸ πνεῦμα
τῶν πλατωνικῶν κειμένων, καὶ σὲ πόση ἀπόστασι βρίσκεται ἡ «ψυχή»
σας ἀπὸ τὴν ζωὴ ποῦ κυλάει μέσα στὰ κείμενα. Τώρα ὑπολείπεται ἡ
ἴδοῦμε πῶς σχετίζεσθε μὲ ἓνα ἄλλο πνεῦμα, τὸ τελευταῖο μεγάλο πνεῦμα
τῆς ἀρχαιότητος, τὸν Πλωτῖνο.

·Άλλα υπάρχει καὶ ὁ ἀναγνώστης χάριν τοῦ δποίου καὶ γράφω καὶ γι^ο αὐτὸν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἰπῶ σύντομα πρῶτα ποιὰ εἶναι ἡ σχέσις μου μὲ τὸν Πλωτῖνο, καὶ αὐτὸ δὲν μπορῶ διαφορετικὰ καὶ καλλίτερα νὰ τὸ εἰπῶ παρὰ ἂν ἀναπτύξω μὲ λίγα λόγια τὸν τρόπο τῆς ἐργασίας μου γιὰ τὴν φιλοσοφία τοῦ Πλωτίνου, καὶ κατὰ τὶ διαφέρει ἀπὸ τὶς ἐργασίες ἄλλων ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος. Ποιὸ εἶναι τὸ κύριο χαρακτηριστικό τῆς;

Γιὰ καὶ δικαιολογήσῃς τὸ γεγονὸς ὅτι γράφεις μιὰ μελέτη, ἔνα ἐπιστημονικὸ ἐργο, θὰ πρέπη νὰ μπορῇς ν^ο ἀτενίσῃς ἔνα παλαιὸ ἀντικείμενο—διότι τὰ ἀντικείμενα εἶναι πάντα τὰ ἕδια μέσα στὴν σκέψη—κατὰ ἔνα νέο τρόπο, θὰ πρέπῃ ἡ ἔνα ὠρισμένο πρόβλημα νὰ διακρίνῃς μέσα στὸ ἀντικείμενο αὐτὸ ἡ καὶ δλόκληρο τὸ ἀντικείμενο γὰ τὸ ἀναλύσῃς σὲ νέα προβλήματα. "Ετσι καὶ μόνον ἔτσι παίρνεις καὶ σὺ θέστι μέσα στὸν κόσμο τοῦ πνεύματος, ἄλλοιως θὰ ἀνακυλῆς τὰ ἔργα τῶν ἄλλων καὶ θὰ ψαχουλεύῃς τὶς σκέψεις τῶν ἄλλων χωρὶς κανένα δικαίωμα θέσεως μέσα στὸν κόσμο τοῦ πνεύματος. "Οταν μάλιστα ἔχεις μπροστά σου ἔνα μεγάλο πνευματικὸ φαινόμενο, ἔνα μεγάλο πνευματικὸ χαρακτῆρα, καὶ τέτοιος εἶναι πάντοτε ὁ κλασικός, τότε τὰ πράγματα γίνονται πιὸ δύσκολα, διότι ἀπαιτεῖται δύναμις μεγαλύτερη γιὰ νὰ μπῆς στὸ πνεῦμα τοῦ κλασικοῦ ποῦ καὶ μεγαλείτερο ἐσωτερικὸ ἀγῶνα προϋποθέτει καὶ περισσότερες ἀντιθέσεις ἐγκλείει καὶ περισσότερα προβλήματα συγκεντρώνει. "Όλα αὗτὰ πρέπει νὰ τὰ ἕδης καὶ ἔνα πρὸς ἔνα καὶ συνολικὰ καὶ ποτὲ δὲν πρέπει νὰ χωρίζῃς τὰ καθ^ο ἔκαστα, ἔτσι ὥστε νὰ τὸ ἀποσπᾶς ἀπὸ τὸν κεντρικὸ χυμὸ τοῦ συνόλου, οὔτε πάλι πρέπει νὰ βλέπῃς μόνον τὸ δλον χωρὶς νὰ ἔχῃς στὸ νοῦ σου πάντοτε τὰ μέρη.

Στὴν σκέψη τοῦ Πλωτίνου πολλοὶ ἔζητησαν νὰ ἐμβαθύνουν, κυρίως μετὰ τὸν παγκόσμιο πόλεμον ποῦ τὰ πνεύματα κουρασμένα εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ κάποια ἀνακούφισι. "Ηταν δὲ φύσικὸ νὰ στραφοῦν πρὸς τὸν Πλωτῖνο, γιατὶ ὁ τελευταῖος αὗτὸς πνευματικὸς χαρακτῆρα τῆς ἀρχαιότητος ἂν καὶ ἔζησε σὲ μιὰ ἐποχὴ πνευματικῆς ἀκαταστασίας καὶ ψυχικῆς ἀναρχίας (στὴν ἐποχὴ ποῦ ὁ χριστιανισμὸς ἔχει τὸ αἷμα του γιὰ νὰ κυρώσῃ τὴν ἀρχή του καὶ ἡ ἀρχαία φιλοσοφία εἶχε ἀρχίσει νὰ γίνεται μυθολογία), ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἦταν μεγάλος, ἔθεσε στὴν προσωπικότητά του δλα τὰ γιὰ τοὺς ἄλλους ἀντιμαχόμενα στοι-

χεῖα, καὶ ἔσαναγέννησε πνευματικὰ τὸν κόσμο τόσο ἀκέραια καὶ συνθετικά, ποῦ χαρίζει πράγματι εἰς ἐκεῖνον ποῦ μπορεῖ νὰ τὸν ἔσαναζήσῃ καὶ νὰ τὸν ἔσανασκεφθῇ μιὰ ἀνάπαυσι, μιὰ εὔδαιμονία.

Γι' αὐτὸν ἡταν, εἶπα, φυσικὸ τὸ δτι τὸ εὔρωπαϊκὸ πνεῦμα ἀποσύντεθειμένο καὶ ἀπὸ τὸν καταπληκτικὸ κατακερματισμό του στὴν εἰδίκευσι καὶ οαπισμένο ἀπὸ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου ἔζήτησε κάποια ἀνακούφισι καὶ εἰς τὸν Πλωτῖνο, καὶ σχεδὸν εἰς δλους τοὺς ὅμοιους χαρακτῆρες τον. Τὶ ἀπέρρευσεν ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπιστροφὴ στὴν ἰστορία τοῦ πνεύματος γενικὰ δὲν εἶναι τώρα οὔτε ὁ καιρὸς καὶ οὔτε εἶναι ἔδῶ ὁ ποεπούμενος τόπος γιὰ νὰ τὸ εἰπῶ. "Οτι ὅμως ἄπειρες ἀπόπειρες τέτοιας ἐπιστροφῆς πρὸς τὸ ἰστορικὸ πνεῦμα ἐπῆγανε χαμένες, διότι οἵψυχες ποῦ τὶς ἐπιχειροῦσαν ἢ ἡταν ἀσθενικές, ἢ εἶχαν περιωρισμένο πνευματικὸν δρίζοντα, αὐτὸ μπορῶ νὰ τὸ εἰπῶ καὶ ἔδῶ. "Οσον ἀφορᾷ τὸν Πλωτῖνο μπορῶ νὰ εἰπῶ δτι οἱ περισσότερες προσπάθειες καὶ τῶν εἰδικῶν ἀκόμα, ἀν δὲν ἐπῆγαν χαμένες, πάντως εἶχαν πενιχρὰ ἀποτελέσματα, δὲν ἔφεραν ἀπὸ τὴν πηγὴ αὐτὴ ἐκεῖνο ποῦ ὑπεσχέθηκαν. "Εκτὸς αὐτοῦ δλες αὐτὲς οἱ προσπάθειες ἡταν μονομερεῖς, ἔπειραν δηλαδὴ ἔνα ώρισμένο πρόβλημα ἀπὸ τὸν πνευματικὸν κόσμον ποῦ ἔδημιούργησεν ἢ προσωπικότης αὐτὴ καὶ τὸ ἀπόκοβαν σχεδὸν οιζικὰ ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν προβλημάτων καὶ ἔτσι ἔδιναν ἔνα κομμάτι τοῦ δλου. Καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς βέβαια ν' ἀρνηθῇ δτι δλη αὐτὴ ἢ ἐργασία ἡταν ωφέλιμη, διότι ἔχοησίμευσεν ώς ὑλικὸν εἰς ἄλλους, καὶ δτι σὲ μερικὰ μέρη ἔχει κάποια φωτεινὰ σημεῖα, ἀλλὰ καὶ κανεὶς πάλι δὲν μπορεῖ νὰ εἰπῇ δτι ἔδωκαν μιὰ ἀκέραια ἐντύπωσι γιὰ τὸν πνευματικὸ κόσμο τοῦ τελευταίου αὐτοῦ "Ελληνος. "Άλλοι δὲ τὸν ἔφεραν τὸν "Ελληνα αὐτὸν σὲ τόση σχέσι μὲ τὴν Ἀνατολὴ καὶ μὲ τὸν μυστικισμὸ ποῦ παραμόρφωσαν τὸ γλυκύτατο καὶ φωτεινότατο πρόσωπό του. Γιατί, δση Ἀνατολὴ καὶ ἀν ἐμπῆκε μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ Πλωτίνου, τὸ πρόσωπό του εἶναι τόσο φωτεινὸ καὶ ἡ ματιά του τόσο ώραια ποῦ δύσκολα θὰ μποροῦσε, ἔστω καὶ μιὰ στιγμή, νὰ ζήσῃ στὸν μυστικὸ καὶ παραγεμισμένο μὲ χίλια δύο ἔξωτικὰ στολίδια πνευματικὸ δρίζοντα τῆς καθ' αὐτὸ Ἀνατολῆς. "Ἐτσι ἐκεῖνοι ποῦ ἔκαμαν τὸν Πλωτῖνο καθ' αὐτὸ ἀνατολίτη, ποῦ τὸν ἔφεραν κοντὰ στοὺς Ἰνδοὺς καὶ τοὺς Κινέζους, δὲν αἰσθάνθηκαν τίποτα ἀπὸ τὴν μοναδικὴ στὴν δλη πνεῦμα-

τική ίστορία τῆς ἀνθρωπότητος αἰσθητική δημιουργία τοῦ Πλωτίνου — διότι πρῶτος αὐτὸς εἶδε καὶ ἔδειξε τὸν κόσμο τόσο σύνθετα καὶ ἀκέραια ώς αἰσθητικὸ φαινόμενο, καὶ πρῶτος αὐτὸς εἶδε καὶ ἔδειξε καὶ τὸν κόσμο τοῦ πνεύματος ώς αἰσθητικὸν δργανισμό.

Μὲ τὶς παρατηρήσεις ὅμως αὐτὲς διαφαίνεται καὶ ὁ τρόπος κατὰ τὸν ὅποιον εἶδε τὸν Πλωτίνον ὁ ὑπὸ τῶν καθηγητῶν τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καταχριθεὶς συγγραφεύς. Σκοπὸς τοῦ ἔργου μου «ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Πλωτίνου» — ἔργον τὸ ὅποιον τόσο πρόχειρα ἐκδίθη καὶ κατεκρίθη στὴν Ἑλλάδα, — διότι στὴν Ἑλλάδα εὑρίσκονται οἱ κρίνοντες καὶ κατακρίνοντες πάντοτε ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικὴν πνευματικὴν ζωὴν — εἶναι νὰ δώσῃ τὰ οὖσιώδη χαρακτηριστικὰ τῆς μεταφυσικῆς τοῦ τελευταίου Ἐλληνος, νὰ μεταβάλῃ τὴν ιστορικὴν σιγὴ τῶν κειμένων τοῦ Πλωτίνου εἰς δμιλία, εἰς λόγο, δηλαδὴ νὰ φέρῃ στὴν ζωὴν τὴν πνευματικὴν τὴν δική μας τὸ ἀπειρα διακεκριμένο καὶ πλούσια διαφοροποιημένο πνεῦμα τοῦ Πλωτίνου. Κατὰ πόσον τὸν ἐπέτυχα αὐτὸν τὸν σκοπὸν εἶναι ἔργον ἄλλων νὰ τὸ εἰποῦν — καὶ τὸ εἴπαν. Μὰ ὑπάρχουν ὅμως καὶ οἱ δικοί μας οἱ σοφοί, οἱ δικοί μας οἱ «ίστορικοί» τοῦ πνεύματος ποῦ, ὅπως λέγει κάποτε ὁ Nietzsche γιὰ τοὺς παρομοίους στὸν τόπο του, προτιμοῦν νὰ σπάσουν τὸ πόδι τους παρὰ τὴν λέξι, τὸ γράμμα τοῦ κειμένου. Καὶ αὐτοὶ ἄμα σὲ ἴδουν καὶ μιλᾶς σ' ἄλλη γλῶσσα, γράφεις κατὰ διαφορετικὸ τρόπο, ἀντίθετο πρὸς τὸν δικό τους τὸν σχολαστικό, — ἀδιάφορο ἂν γράφῃς γερμανικὰ — εἶναι ἔτοιμοι νὰ σοῦ εἰποῦν ὅτι παραχαράττεις τὰ κείμενα. Καὶ ἔχουν δίκηο, διότι «εἶναι πράγματι πολὺ δύσκολο νὰ παρακολουθῇ κανεὶς κατὰ τὴν ἐκτέλεσι τοῦ μελοδράματος, τὴν μουσικὴν καὶ τὴν διαδικασία ποῦ γίνεται στὴν σκηνή, εἶναι δύσκολο πρᾶγμα νάχῃ κανεὶς τ' αὐτιά του ἐκεῖ ποῦ ἔχει καὶ τὰ μάτια του». Γι' αὐτὸ χωρίζουν τὴν μουσικὴν ἀπὸ τὴν πρᾶξι καὶ βλέπουν συνήθως μόνον τὴν πρᾶξι, ἔκείνα ποῦ γίνονται στὴν σκηνή, καὶ ἀντὶ νὰ σιωπήσουν, κατηγοροῦν ἔκείνους ποῦ ἔχουν τὴν δύναμι νὰ παρακολουθοῦν καὶ τὴν δραματικὴ μουσικὴ καὶ τὸ δρᾶμα. "Αν τώρα αὐτοὶ βλέπουν μόνον τὶς λέξεις, τὰ δρατὰ ἀντικείμενα, τὴν πρᾶξι ποῦ γίνεται στὴν σκηνή, καὶ δὲν ἔννοοῦν τίποτε ἀπὸ τὸ ἀτελεύτητο ἔετύλιγμα τῶν ἔννοιῶν, ἀν δὲν καταλαβάνουν τίποτε ἀπὸ τὴν μουσικὴ ποῦ κυλάει πίσω ἀπὸ τὰ κείμενα γι' αὐτὸ

δὲν φταίει βέβαια ἐκεῖνος ποῦ ἔθεσε τὰ κείμενα καὶ συνέθεσε τὴν μουσική τους. Ἀλλὰ ἂς τοὺς ἀφῆσθωμε γιὰ μιὰ στιγμὴ νὰ βλέπουν τὶς λέξεις καὶ ἂς γνωίσθωμε πάλι στὸν δικό μας τρόπο, στὸν δικό μας τὸν σκοπό.

Ο σκοπός, ὅπως εἶπα, τοῦ βιβλίου ἦταν αὐτός, νὰ μπῇ καὶ στὸ δρᾶμα τῆς ψυχῆς τοῦ φιλοσόφου καὶ στὴ δραματικὴ μουσικὴ της, καὶ γι' αὐτὸ ἔπειτε νὰ συνδεθῶ μὲ τὰ κείμενα προσωπικά, νὰ σχετισθῶ μαζί τους, καὶ ν' ἀφῆσω κατὰ μέρος κάθε τι ποῦ ἄλλοι εἶπαν μέχρι τοῦ σημείου ὡστε νὰ κατηγορηθῶ καὶ εύτυχῶς στὸ σημεῖον αὐτὸ ἀπὸ τοὺς ἔνενος οἱ ὅποιοι ὅμως εἶχαν καὶ τὴν εἰλικρίνεια νὰ εἰποῦν πὼς αὐτὸ δὲν μ' ἐμπόδισε ἀπὸ τοῦ νὰ ἀνοίξω δούμους καινούργιους στὴν κατανόησι τοῦ πνεύματος τοῦ Πλωτίνου. Τὸν σκοπὸ βέβαια αὐτὸν δὲν θὰ μποροῦσα νὰ τὸν ἔπιτύχω, δὲν θὰ μποροῦσα νὰ μπῶ στὸ εἶδος τῆς μουσικῆς τοῦ Πλωτίνου καὶ νὰ τὴν ξαναφέρω στὴν ζωή, ἀν πρῶτα πρῶτα δὲν εὗρισκα τὰ μοτίβα της, τὶς κεντρικὲς ἰδέες· αὐτὸ ἦταν τὸ πρῶτο μου μέλημα. Ἐν πιάσης τὸν μεγάλον στὰ μοτίβα του τότε εἶναι σὰν νὰ πιάνῃς τὸν τάῦρο ἀπ' τὰ κέρατά του—ὅπως λέει μιὰ γερμανικὴ παροιμία—δηλαδὴ τὸν κυριεύης. Χρόνια βέβαια θὰ παλέψης γιὰ νὰ βρῆς τὶς βασικὲς ἀρχὲς μὰ ἀμα τὶς βρῆς ἥ ἀνασύνθεσις εἶναι ἔργον ὑπομονῆς. Καὶ γιὰ νὰ εἰπῶ τὸ πρᾶγμα στὴ φιλοσοφικὴ γλῶσσα σκοπὸς τοῦ ἔργου εἶναι νὰ ξαναγεννηθοῦν συστηματικά καὶ νὰ πάρουν καινούργια μορφὴ—ὅπως τὸ ζητάει ἥ ζωή μας ἥ πνευματική—τὰ νοήματά του. Μ' αὐτὸ ὅμως εὑρέθηκα σ' ἀντίθεσι μὲ ἕνα κατὰ παράδοσιν σχῆμα, μὲ ἕνα παραδεδεγμένο τρόπο. Τὸ σχῆμα αὐτὸ εἶχε τοῦτο τὸ κακό, νὰ τεμαχίζῃ τὸν πνευματικὸ δργανισμὸ τοῦ Πλωτίνου, νὰ ἀποσυνθέτῃ τὸ σύστημα τῶν σκέψεών του ἔτσι ὡστε νάχης τὴν βέβαιαν ἐντύπωσιν, διεσκίζεται κάτι, καὶ ἔξεσκίζονται τὸ δραιότερο, τὸ πολυτιμώτερο καλλιτέχνημα τῆς «θνητούσης ἀρχαιότητος». Καὶ δχι μόνον ἔχωριζε ἥ παραδεδεγμένη μέθοδος ἔνα ἔνα κοιμάτι ἀπὸ τὸ δλο σῶμα τοῦ ἔργου τοῦ Πλωτίνου, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐρευνοῦσε χωριστά. Γι' αὐτὸ ἀστόχησαν ὅλες οἱ προσπάθειες αὐτὲς διότι—τὸ ξαναλέγω—ἔπαιρναν μία ἀρχή, ἔνα μοτίβο, καὶ τὸ ἀποχώριζαν ἀπὸ τὰλλα, καὶ δχι μόνον αὐτά, ἀλλὰ ἥθελαν νὰ βάλουν δλα τ' ἄλλα κάτω ἀπ' αὐτὸ καὶ νὰ τὰ σβύσουν.

Τί εγίνονταν δηλαδή; Ὅλοι ἐλησμονοῦσαν ὅτι ἡ φιλοσοφία, ὅπως καὶ ἡ τέχνη, δὲν κομματιάζεται, καὶ ἀν ἔξωτερικὰ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ κομματιάζωμε, διότι εἴμαστε μέσα σὲ τόπο καὶ χρόνο, πάντως τὸ φιλοσόφημα καὶ τὸ καλλιτέχνημα δὲν πρέπει νὰ κομματιάζεται στὴν οὐσία του. Ἡ φιλοσοφικὴ γνῶσι κατὰ τοῦτο διαφέρει ἀπὸ κάθε ἄλλη γνῶσι ὅτι προϋποθέτει συνάμα δῆλος τὸς λόγχες τοῦ πνεύματος καὶ κάθε φορὰ ποῦ δρίζει τὴν μιὰ τὸ κάνει μὲ τὸς ἄλλες, δηλαδὴ ἡ φιλοσοφικὴ γνῶσις—ἐφ' ὃσον δὲν γίνεται ἴστοριογραφία δπότε χάνει τὴν φιλοσοφικότητα—δρίζει τὰ νοήματα ἀμοιβαῖα; ἢ ἀκριβέστερα ἀκόμη, διαλεκτικά.

Ἡ φιλοσοφία γενικὰ εἶναι μία ἀδιαίρετη καὶ ὅμοούσια ἐνέργεια· ὅταν ὅμιλοῦμε περὶ λογικῆς, ἥθικῆς καὶ αἰσθητικῆς, αὐτὸ δὲν θὰ εἰπῇ ὅτι τὸ δῆλον αὐτὸ κομματιάζεται, ἀλλὰ ὅτι τὸ βλέπομεν ἀπὸ διάφορες μεθοδεῖς. Ὅπως τὸ πνεῦμα εἶναι ἔνα, εἴτε γιὰ ἐπιστήμη πρόκειται, εἴτε γιὰ τέχνη, εἴτε γιὰ ἥθος, εἴτε γιὰ θρησκευτικὸ μῆθο, ἔτσι καὶ ἡ κατανόησις καὶ θεωρία τοῦ πνεύματος εἶναι μία, μὲ πολλὲς μόνον ἀπόψεις, καὶ γιὰ νᾶμαι ἀκριβέστερος λέω ὅτι δῆλο τὸ πνεῦμα, δῆλο τὸν κόσμο τοῦ πνεύματος μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸν ἰδῇ τὴν μιὰ φορὰ θεωρητικὰ (λογικὴ) τὴν ἄλλη φορὰ πρακτικὰ (ἥθικὴ) καὶ τὴν τρίτη φορὰ αἰσθητικὰ (φιλοσοφία τοῦ ὕραίου). Ὅλη ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου καὶ δῆλο τὸ πνευματικὸν ἔργον μπορεῖ νὰ γίνῃ ἀντικείμενον ἡ θεωρητικῆς ἢ ἥθικῆς ἢ αἰσθητικῆς ἀναλύσεως. Ὡστε δὲ χωρισμὸς τῆς φιλοσοφίας στὴν πραγματικότητα δὲν ὑπάρχει, εἶναι μία ἡ φιλοσοφία, ἔνα εἶναι καὶ τὸ ἀντικείμενό της. Τὴν θεμελιώδη αὐτὴ γνῶσι τὴν ἀποκτᾷ κανεὶς ἀμα φθάσῃ νὰ καταλάβῃ ὅτι οἱ διακρίσεις ποῦ κάνει δὲ νοῦς εἶναι μεθοδικές, ἔχουν δῆλῶς διδηγητικὸ χαρακτῆρα, τὸν βοηθοῦν γιὰ νὰ μπῇ στὴν μία καὶ ἀδιαίρετην ἔννοια τοῦ πνεύματος. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ ἔνα φιλοσοφικὸ σύστημα. Τότε μπαίνει κανεὶς στὴν οὐσία του ὅταν καταλάβῃ πὼς τὸ δῆλον εἶναι ἔνας δργανισμός, στὰ δὲ μέλη του κυκλοφορεῖ ἡ ἴδια ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἴδιο τὸ ἀίμα, ὅταν καταλάβῃ πὼς κανένα προσδιορισμὸ δὲν μπορεῖ νὰ κάμῃ ἐνὸς εἰδικοῦ μέλους, μιᾶς εἰδικῆς ἔννοίας, χωρὶς ν' ἀναφέρῃ σ' αὐτὴ δῆλα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ δργανισμοῦ, εἴτε θετικὰ εἴτε ἀρνητικά. Ὅταν π. χ. ἐπιχειρήσωμε νὰ καταλάβωμε τί εἶναι «ψυχὴ» στὸ φιλοσόφημα τοῦ Πλωτίγου θὰ

Ιδοῦμε ότι όλους τοὺς προσδιορισμοὺς καὶ ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς ἐννοίας αὐτῆς μπορεῖ νὰ τὰ δεχθῆ καὶ ὁ «νοῦς», ὅπως καὶ ὅλα τὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τοῦ νοῦ μπορεῖ νὰ τὰ δεχθῆ καὶ ἡ ψυχή, αὐτὸ βέβαια κατὰ ἓνα ὀρισμένο τοόπο καὶ ὅχι ὅπως κι' ὅπως. "Οταν τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ψυχῆς ἀποδίδονται καὶ στὸν νοῦν αὐτὸ γίνεται ἀπὸ μιὰ ἄλλη ἀποφή, δύτε καὶ παίρνουν μίαν ἄλλη ἀπόχρωσι. Αὐτὸ βέβαια δύσκολα τὸ καταλαβαῖνει ἐκεῖνος ποῦ δὲν φιλοσοφεῖ, διότι αὐτὸς δὲν καταλαβαίνει ἐκεῖνο ποῦ εἶπε κάποτε ὁ Georg Simmel ότι ἡ φιλοσοφία εἶναι ζήτημα ἀποχρώσεων.

Γι' αὐτὸ μονάχα ὅταν πάρεις ἔνα φιλοσοφικὸν ἔργον ὡς σύνολο θὰ ἴδῃς τὴν ἀλήθεια του, τὴν οὐσία του ἀλλοιῶς θὰ ἴδῃς κομμάτια τῆς ἀλήθειας· ἀλλὰ ἡ ἀλήθεια δὲν κομματίζεται, ἡ ἀλήθεια εἶναι ἐπίσης κάτι ποῦ ὑπάρχει ὡς ὅλον, ὡς ἔνα νοητὸ σῶμα, ἔκτὸς ἀν πρόκειται γιὰ γεγονότα, δύτε μποροῦμε νὰ εἰποῦμε τὸῦτο ἔγινε καὶ τοῦτο δὲν ἔγινε, μὰ στὸ πνεῦμα καὶ στὸ φιλοσοφικὸ σύστημα, ὅπως καὶ χαρακτηριστικὰ στὴν τέχνη δὲν πρόκειται γιὰ γεγονότα — ἀλλὰ γιὰ σύστημα νοημάτων, γιὰ κύκλο ἐννοιῶν, γιὰ ἀκεραίωσι ψυχῆς καὶ νοῦ — καὶ δὲν κύκλος αὐτὸς ἡ θᾶναι δλος ἀληθινὸς ἡ θᾶναι δλος φεύτικος καὶ εἶναι φανερὸς γιατί. — Στὸ σύστημα δὲ τοῦ Πλωτίνου φαίνεται τὸ γιατὶ ἵσως καθαρώτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο σύστημα, ἵσως φωτεινότερα καὶ ἀπὸ δὲ τι φαίνεται στὴν τέχνη τῆς ἀλήθειας τῆς φιλοσοφικῆς καὶ τῆς ὁμορφιᾶς πηγὴ εἶναι ἡ ψυχὴ — αὐτὴ κρατάει κάθε ἔκφρασι καὶ κάθε σκέψι — καὶ αὐτὸ εἶναι στὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου ποῦ τὸ διακρίνει ἀπὸ ὅλα τὰλλα, γιατὶ δὲ ο Πλωτῖνος βάζει συνειδητὰ τὴν ψυχὴ ὡς ἀρχὴ ζωῆς, ἡ ψυχὴ στὸ σύστημα αὐτὸ τοῦ πνεύματος φυτάνει ὡς τὰ ἀνώτατα καὶ τὰ κατώτατα σημεῖα τῆς ζωῆς, καὶ ὅχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ δὲ σκοπὸς τῆς ψυχῆς εἶναι στὸ σύστημα αὐτὸ νὰ προσπεράσῃ, ἀν μπορῇ, τὰ δρια ποῦ τῆς βάζει ἡ γνῶσις καὶ νὰ ἀφομοιώσῃ τὸ πᾶν, νὰ ἀφαιμάξῃ κάθε ζωντανὸ ἀντίκειμενο ποῦ εἶναι γύρω της καὶ ὑστερᾷ νὰ γυρίσῃ καὶ ν' ἀναπαυθῇ στὸν ἔαυτό της. Καὶ ἐκεῖνο ποῦ χαρακτηρίζει τὴν «ψυχὴ» στὸ σύστημα τοῦ Πλωτίνου καὶ ποῦ τὴν ξεχωρίζει ἀπὸ κάθε μαγικὴ καὶ μυθολογικὴ προσπάθεια τῆς Ἀνατολῆς, εἶναι τοῦτο: ότι ἡ «ψυχὴ» τοῦ Πλωτίνου εἶναι ὑποχρεωμένη πρῶτα νὰ μαρφωθῇ λογικά, νὰ ωθηθῇ σύμμηθρα, καὶ ἀφ' οὗ γίνῃ κτῆμα της δέκου-

σμος τοῦ λόγου, τότε μονάχα νὰ δοκιμάσῃ νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅριά του— καὶ ὅχι πρὸ—. Ἐνῶ δηλαδὴ ὅλοι οἱ ἄλλοι ἰδούται καὶ διαδοὶ τοῦ μυστικισμοῦ ζητοῦν ν' ἀποσείσῃ ἡ ψυχὴ ἐκ τῶν προτέρων τὸν λογικὸν γόνο, δὲ Πλωτῖνος, ἐπειδὴ ἀκοιβῶς εἶναι Ἐλλην, δέχεται τὸν μῆθον, καὶ τὴν ἄλογην ἔνωσι τῆς ψυχῆς μὲ τὸν κόσμον καὶ τὸν ἕαυτόν της μετὰ τὴν λογικήν της δοκιμασίαν καὶ εὑδοκίμησι καὶ ὅχι πρὸ—, καὶ γι' αὐτὸν οἱ ἄλλοι μυστικισταὶ μᾶς φαίνονται στὴν ἔκφρασί των ἀλλόκοτοι, ἐνῶ αὐτὸς δὲ Ἐλλην ἔχει καὶ γλαφυρότητα λόγου καὶ φραιστατη ψυχήν. Ὁταν δὲ φθάνει στὴν ἔκστασι, στὴν ἐπικίνδυνην αὐτὴν γιὰ τὸ λογικὸν κατάστασι, καὶ τότε ἀκόμα δὲ τρόπος του εἶναι ἥρεμος, τοῦ κυριεύει δὲ τὴν ψυχὴν τόσο πολὺ τὸ ὠραῖον, ποῦ λησμονάει σχεδὸν κάθε ἀλλόκοτη φράσι τοῦ μυστικιστοῦ. Καὶ ὅπως λέω στὸ βιβλίο μου, δὲν «εἶναι πιὰ ἡ ἀρχὴ τοῦ μυστικισμοῦ, ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης ἡ δποία ἔκφραζεται ἐδῶ τόσο ἀκέραια».

Ἐχομε μπροστά μας μιὰ προσωπικότητα ποῦ ἔχει συγκεντρώσει μέσα της ὅλο τὸ προηγούμενο Ἑλληνικὸν πνεῦμα, ὅλη τὴν ἱστορία του, ὅλους του τοὺς πόνους, καὶ τοὺς πόνους, ὅλα του τὰ δεινὰ καὶ ὅλα του τὰ ἀγαθά, ἀν μάλιστα ἐπιτρέπεται νὰ κάμω μιὰ ἐλεύθερη παρομοίωσι, θάλεγα δὲ τι ἔχομε μπροστά μας τὸν «ἀθάνατο» τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, δὲ δποῖος, ἀφοῦ ἐμόχθησε ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας καὶ ἔδωκε τόσα πολλὰ φύλλα, στὸ τέλος ἔβγαλε καὶ τὸ θανατηφόρο λουλοῦδι του. Δὲν θάφθανε στὸ σκοπό του τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀν δὲν ἔγεννούσε τὸν Πλωτῖνο, ἀν δὲν ἀκεραιώνονταν στὴν προσωπικότητα αὐτὴ τοῦ τελευταίου μεγάλου Ἐλληνος. Καὶ ὅπως δὲ ἴδιος δὲ Πλωτῖνος φθάνει στὴν ἔνωσι, στὴν ἀκεραιώσι μὲ τὸν κόσμον καὶ μὲ τὸν ἕαυτόν του, ἀφοῦ πρῶτα ἀντικρύσῃ ὅλα τὰ εἰδικὰ προβλήματα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἕαυτοῦ του, τὰ προβλήματα τοῦ λόγου, τοῦ ήθους καὶ τοῦ κάλλους, ἔτσι καὶ τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἀκεραιώνεται στὸν Πλωτῖνο, ἀφοῦ πρῶτα ἐκοπίασεν ἐπὶ αἰῶνας γιὰ νὰ λύσῃ ὅλες τῆς ἀπορίες τῆς ζωῆς του. Μιὰν ἀπόλυτην ἐποπτεία («σύνοψιν») αὐτὸν κάνει τοῦ Πλωτίνου δὲ νοῦς, καὶ γιὰ νὰ τὴν κάνῃ αὐτὴν καταπιάνεται μὲ ὅλα τὰ ἐπὶ μέρος προβλήματα, δαμάζει μὲ τὴν ψυχὴν του ἔνα ἔνα, καὶ εἶναι πάντοι μὲ δλη του τὴν δύναμι. Εἴτε γιὰ τὰ μαθηματικὰ μιλάει, εἴτε γιὰ τὸν χρόνο, εἴτε γιὰ τὸν γεννήτορα τοῦ καλοῦ, τὸν ἔρωτα, εἴτε γιὰ τὸ ὠραῖο, εἴτε

γιὰ τὴν ὑλη, εἴτε γιὰ τὸ σῶμα (ποῦ εἶναι σ' αὐτὸν πάντα διάφορο ἀπὸ τὴν ὑλη, διότι ἔχει μορφὴ καὶ εἶναι πάντα γι' αὐτὸν ὁραῖο) εἴτε γιὰ τὴν φύσι, εἶναι παντοῦ δὲ ἕνας καὶ ἀδιαιρέτος, εἶναι παντοῦ ἡ ψυχὴ του. "Ο, τι λέγει γιὰ τὴν ἔννοια τῆς «ψυχῆς» ἵσχει γιὰ τὸν ἑαυτό του. Εἶναι δὲ ἵδιος δὲ ἐαυτός του σὲ κάθε προσδιορισμὸ ποῦ κάνει στὴν ἔννοια τῆς «ψυχῆς». Καὶ ὅπως τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα ἔξεκίνησε ἀπὸ τὸ «ἐν» καὶ ἀφοῦ ἐπέρασε ἀπὸ τὰ πολλὰ ἔξαναγύρισε μὲ τὸν Πλωτῖνο στὸ «ἐν», ἔτσι καὶ στὸν ἵδιο τὸν Πλωτῖνο γίνεται ἐκεῖνο ποῦ εἶπε κάποτε δὲ ἵδιος «ἐκ γὰρ ἐνός τινος ὄρμηθέντα πάντα εἰς ἐν συνέργεται φύσεως ἀνάγκῃ».

"Ἔταν ἐσωτερικὴ ἀνάγκη τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος νὰ φθάσῃ στὴν συγειδητὴν αὐτὴν ἐνοποίησι τῶν πάντων, στὴν πνευματικὴν αὐτὴν ἀφομοίωσι δλων. Ἐξεκίνησεν ἀπὸ μιὰ ἐξωτερικὴ ἀρχὴ τοῦ ἐνὸς (ἔνα ὑλικό, ἔνα φυσικὸ στοιχεῖο), καὶ μὲ τὴν ἐμβάθυνσι ἐφθασε στὴν ἀνώτατη πνευματικὴ ἀρχή, στὸ «ἐν» τοῦ Πλωτίνου. Κάθε βῆμά του πρὸς τὸ βάθος εἶναι βέβαια συνδεδεμένο καὶ μὲ μιὰ θυσία καὶ κάθε σύστημα φιλοσοφικὸ ποῦ γεννιέται, εἶναι καὶ ἔνα κομμάτι ζωῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅπως κάθε νέο φύλλο ποὺ βγάζει τὸ φυτό ποὺ πεθαίνει μὲ τὸ λουλοῦδι του είναι καὶ ἔνα ποσὸν τῆς ζωῆς του. Στὸν Πλωτῖνο ἐσταμάτησε τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα γιατὶ μέσα στὸν κάρφο του είχαν εἰσχωρήσει οἱ δαίμονες τῆς Ἀνατολῆς. Καὶ ὅπως ἀλλοτε δὲ Διόνυσος μπῆκε στὴν Ἐλλάδα μὲ ἀλλόκοτη δύναμι καὶ ἀτίθασην ὄρμη, ποὺ μόνο τὸ διωρικὸ αἷμα τῶν Ἑλλήνων τὸν ἐκράτησε στὰ κανονικά του ὅρια, ἔτσι καὶ τώρα εἶχε τὴν ἀποστολὴ τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα νὰ κρατήσῃ τοὺς δαίμονας τῆς Ἀνατολῆς σὲ κάποιες μορφές, νὰ τοὺς ἐπιβάλῃ μερικὰ δεσμὰ—γιατὶ καὶ οἱ δαίμονες καὶ ἀν ἀκόμα προέρχονται ἀπὸ τοὺς θεούς, χειάζονται δεσμά, χαλινάρια, καὶ αὐτὸν γίνεται μὲ τὸ λογικό, μὲ τὴν τέχνη καὶ μὲ τὴν πολιτεία, γίνεται μὲ τὴν καλλιέργεια—ῶς ποὺ σιγὰ-σιγὰ ἀπὸ δαίμονες νὰ γίνουν ἀνθρώποι. Κατὰ τόσον ἐπέτυχε τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα στὴν δεύτερην αὐτὴν ἀποστολή του δὲν εἶναι ἐδῶ δὲ τόπος νὰ τὸ ἴπω. Ἐκεῖνο ὄμως ποὺ μπορῶ ἀπερίφραστα νὰ εἴπω εἶναι τοῦτο ὅτι ἡ ἀντοχὴ τοῦ Ἑλληνος ἡ πνευματικὴ δὲν ἦταν πιὰ ἀνάλογη πρὸς τὴν δόμην τῶν δαιμόνων, ἐκεῖνο δὲ ποὺ ἔκαμε δὲ Ἐλληνισμὸς μέσα στὸν Χριστιανισμὸ—γιατὶ καὶ ἐδῶ ἔνας δαίμονας τῆς Ἀνατολῆς

κρύβεται—δὲν εἶναι πιὰ τόσο καθαρό, δὲν ἔχει τόση διαύγεια ποῦ νὰ μποροῦμε νὰ ἀτενίσωμε μέσα στὸ ἔργο αὐτὸ τὸ πρόσωπό του. "Ο Ἑλληνισμὸς στὸν Χριστιανισμὸ ἐγονάτισε, καὶ αὐτὸ εἶναι ὅλοφάνερο, ἀν ἴδῃ κανεὶς πόση ὕλη, πόσο βάρος, μόλι της τὸν ἀσκητισμό, κρύβει μέσα της ἡ φιλοσοφία τῶν πατέρων, πόσο σκότος ἔχει συσσωρευθεῖ ἐδῶ καὶ πόσες κρύφιες δυνάμεις τῆς Ἀνατολῆς κρύβονται κάτω ἀπὸ τὰ λογικὰ δίχτυα τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἐβραίων Ἑλλήνων. Θαυμαστὸ εἶναι πράγματι τὸ φαινόμενον αὐτό, νὰ βλέπῃς ἑνα λαὸς χωρὶς πολιτεία, καὶ τέτοιοι ἥσαν οἱ Ἑλληνες τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ποῦ εἰσβάλλουν οἱ δαίμονες τῆς Ἀνατολῆς, νὰ ἀμύνεται μὲν ὅλα τὰ μέσα ποῦ ἔχει καὶ ποῦ τοῦ προστρέψει τὸ πνέοντα του γιὰ νὰ δαμάσῃ τὶς νέες αὐτὲς δρμές, θάλεγε κανεὶς δρδὲς πνευμάτων, καὶ νὰ ζητῇ νὰ δώσῃ καὶ στὸν Βούδα καὶ στὸν Ἱεχωβᾶ μορφή, κτίνησι, ἀπόχρωσι. Εἶναι τόσο δραματικὴ ἡ προσπάθεια αὐτὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ποῦ πάντα θὰ προξενῇ σὲ κάθε ἀτομο καὶ σὲ κάθε λαὸ ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ μπαίνει στὴν ἴστορία τοῦ πολιτισμοῦ φρίκη (θετικὴ καὶ ἀρνητικὴ) σὰν ἐκείνη ποῦ αἰσθάνθηκε ὁ τελευταῖος λαὸς ποῦ μπῆκε στὸν πολιτισμό, οἱ Γερμανοί. Καὶ ἀπὸ τὴ φρίκη αὐτὴ ἀνεπίδησε μιὰ βαθύτερη μελέτη τῶν δύο αὐτῶν κόσμων, τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ ἀσιατικοῦ.

Εἶναι πράγματι σπαρακτικὸ νὰ βλέπῃς τὸν λαό, ποῦ ἐμόρφωσε καὶ ἐμάλαξε τόσο κλασικὰ τὶς ψυχικὲς καὶ ζωϊκὲς δυνάμεις, νὰ γονατίζῃ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ αὐτὴ τῶν ἀσιατικῶν δαιμόνων, εἶναι σπαρακτικὸ νὰ τὸν βλέπῃς νὰ ἀγωνίζεται ἐπὶ αἰῶνες νὰ τοὺς μορφώνῃ γιὰ νὰ τοὺς κάμῃ ἀνθρώπους τέλειους, ὅπως ἔκαμε τοὺς ἄλλους θεούς του, καὶ νὰ μὴν τὸ κατορθώνῃ. Νὰ βλέπῃς τὸν λαὸν αὐτὸν ποῦ κανένα συμβιβασμὸ δὲν ἔκαμε ποτὲ στὸ πεδίο τοῦ πνεύματος, νὰ συμβιβάζεται τοποθετῶντας μεταξὺ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ θεοῦ του χίλιες δυὸ ἄλλες ἔνες δυνάμεις. Καὶ γι' αὐτὸ ὑψώνεται ἀκόμη ψηλότερα ἡ προσωπικότης τοῦ Πλωτίνου ποῦ δὲν ὑπέκυψε εἰς αὐτὸν τὸν ἀγῶνα, ἐκράτησε ἀκέραια τὸν Ἑλληνισμὸ της, ἐμαζεύθηκε στὸν ἑαυτό της καὶ ἐνώθηκε ἀπ' εὐθείας μὲ τὸ μυστικὸ τῆς ζωῆς, χωρὶς κανένα συμβιβασμό. "Αν δὲ κάποτε-κάποτε συναντάει κανεὶς στὸν Πλωτίνο καὶ κάποια ἔχη τέτοιου ἀσιατισμοῦ, εἶναι τόσο μεμο-

νωμένα, ποῦ δὲν μᾶς παρέχουν κανένα δικαίωμα νὰ ἔρμηνεύσωμε τὸ πνεῦμα του στηριζόμενοι ἐπάνω σ' αὐτά. Εἶναι ὅλες του οἱ φράσεις καὶ ὅλες του οἱ σκέψεις τόσο κλασικὰ Ἑλληνικὲς ποῦ ὅσα χρόνια καὶ ἀν μείνῃ κανεὶς μαζύ των δὲν νοιώθει μεγάλη διαφορὰ ἀπὸ τὴν φράση καὶ τὴν σκέψη τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κλασικῶν—ἀφίνω πιὰ ποὺ ἡ πλωτινικὴ φράσις καὶ σκέψις σοῦ χαρίζουν πολλὲς φροντίδες ἀνώτερη αἰσθητικὴ ἀπόλαυσι καὶ ἀπὸ τὴν πλατωνική.

Αὐτὰ ἥταν ἀνάγκη νὰ εἰπωθοῦν γιὰ νὰ νοιώσῃ δ ἀναγνώστης ποῦ βρίσκεται, καὶ ποιὰ προβλήματα ἐκθέτει δ καταχριθεὶς συγγραστὸ ἔργον του «ἡ μεταφυσικὴ τοῦ Πλωτίνου» καὶ ἀπὸ ποῖο πνεῦμα φεύγει ἐμφρόνεται τὸ ἔργον αὐτὸ ποῦ ἀνοιξε, καθὼς ἄλλοι εἴπανε, κάποιους δρόμους στὴν κατανόησι τοῦ Πλωτίνου (Heinemann καὶ Calogero).

Δ'.

Ἄλλὰ ἥρθε ἡ ὁρα γιὰ νὰ λογαριάσθομε καὶ μὲ τοὺς καταχριτὰς τοῦ βιβλίου. Καὶ πρῶτα πρῶτα πρέπει νὰ εἰπῶ δτι δ λογαριασμὸς αὐτὸς θὰ γίνῃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν κειμένων. Γιὰ νὰ παρουσιάσω τὶς κεντρικότερες τοῦλάγιστον σκέψεις μου γιὰ τὸ φιλοσόφημα τοῦ Πλωτίνου καὶ στὴν Ἑλληνικὴ πνευματικὴ ζωὴ ἔδωκα μιὰ ἀνάλυσι τοῦ πρῶτου κεφαλαίου τοῦ γερμανικοῦ μου βιβλίου «οἱ θεμελιώδεις ἔννοιες τοῦ συστήματος τοῦ Πλωτίνου, ἡ ἔννοια τῆς ψυχῆς, ἡ ἔννοια τοῦ νοῦ, ἡ ἔννοια τοῦ ἐνός». Ἡταν δὲ τόσο λίγη ἡ προσοχὴ τῶν κριτῶν ποῦ δὲν μπόρεσαν νὰ διακρίνουν δτι τὸ Ἑλληνικὸ κείμενο ἥταν ἀπλὴ μεταφορὰ τοῦ γερμανικοῦ στὰ Ἑλληνικά· ἵσως ὅμως αὐτὸ εἶναι ζήτημα τεχνικῆς τάξεως. Ἡ πρῶτη μοιφὴ ποῦ ἐκφράζουν κατὰ τοῦ συγγραφέως οἱ δικοί μας κριταὶ εἶναι τούτη: δτι «ἡ σειρά, ἦν ἐμφανίζει δ συγγραφεὺς ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ θέματος, δὲν εἶναι ἡ δριθοτέρα οὐδὲ διμόλογος πρὸς τὴν φύσιν τοῦ Πλωτινείου φιλοσοφῆματος» δηλαδὴ δὲν ἔπρεπε ν^ο ἀρχίσω ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ γὰ προχωρήσω στὸν νοῦν καὶ νὰ φθάσω στὸ ἐν, ἀλλὰ ν^ο ἀρχίσω ἀπὸ τὸ ἐν καὶ νὰ κατεβῶ πρὸς τὴν ψυχήν. Ἄλλ' ἐκτὸς ποὺ ζήτημα σειρᾶς δὲν γεννᾶται στὴ φιλοσοφία, διότι ποῦθε θαρχίσῃς στὴν φιλοσοφία, στὸ πνεῦμα, εἶναι ζήτημα ἐμπειρικό, καὶ καθὼς λέει δ "Ἐγελος ἀπὸ παν-